

170

ГОДИНИ
от рождението на

ИВАН ВАЗОВ

Издание на Националния литературен музей

Брой ЕДИНСТВЕН • Юли 2020

Иван ВАЗОВ

АЗ СЪМ БЪЛГАРЧЕ

*Аз съм българче и силна
майка мене е родила;
с хубости, блага обилна
мойта родина е мила.*

*Аз съм българче. Обичам
нашите планини зелени,
българин да се наричам –
първа радост е за мене.*

*Аз съм българче свободно,
в край свободен аз живея,
всичко българско и родно
любя, тача и милея.*

*Аз съм българче и расна
в дни велики, в славно време,
син съм на земя прекрасна,
син съм на юнашко племе.*

1850
1921

Иван Вазов. Б. м., 1910 г.
НЛМ – Инв. № 300

С Вазовите заклинания – от люлката до гроба

Атанас КАПРАЛОВ,
директор на НЛМ

Преди години беше направен опит да се извади къща музей „Иван Вазов“ от целостта на Националния литературен музей. Няма да назовавам вдъхновителите на тази „оригинална“ идея, само ще въздъхна с облекчение, че тя сравнително бързо претърпя логичния си крах. Без въпросната историческа светиня в своя състав ръководената от мен институция едва ли щеше да има дългогодишния си представителен вид. Не подценявам мястото и авторитета на другите ни къщи музеи като „Петко и Пенчо Славейкови“, „П. К. Яворов“, „Елин Пелин“, „Христо Смирненски“ и т.н., но последният дом на народния поет винаги е бил „перлата в нашата корона“.

Желаещите да се докоснат до духовното и материалното наследство на най-тачения ни словоделец са както наши

сънародници от различни възрасти, така и немалко чужденци. За последните той е обобщен изразител на типично нашенското, изконно българското! Като се има предвид скромната конвертируемост на литературните ни достижения открай време, интересът към житейското и творческо дело на първия ни професионален писател няма как да не повдига националното ни самочувствие.

Напук на утвърдилата се у нас тъжна традиция да се negliжират приживе големите ни творци, още на 45-годишна възраст Иван Вазов е удостоен с признанието да се чества неговата четвъртвековна литературна дейност. Той вече е написал основополагащи произведения във всички жанрове, наред с емблематичния си роман „Под игото“, профърчал из цяла Европа, и поздравленията към него ваят като упителен дъжд отвсякъде.

На стр. 3

Незаглъхващ глас

Проф. Милена ЦАНЕВА

Името на Иван Вазов е така органически влязло в нашето самосъзнание на българи, че ние не винаги забелязваме ролята, която то играе в духовния ни свят. То е като въздуха, който поемаме, без дори да мислим за него. То живее в самата атмосфера на нашето национално битие. Образът на Иван Вазов е сякаш част от понятието България. Без него не бихме могли да си представим духовния облик на нашата страна, както физическия ѝ релеф – без гръбнака на стария Балкан. Мястото и значението на неговото творчество осезаемо надхвърлят границите на чисто литературния живот. Те са обвързани с цялостния исторически живот на нацията.

На стр. 5

Борис Вазов:
„Портрет на брат ми“

На стр. 2

Проф. Цветан Раковски:
„Иван Вазов и „Мисъл“

На стр. 7

Никола Иванов:
„Защо Вазов“

На стр. 10

В броя участват още:

Симеон Радев

Проф. Иван Шишманов

Проф. Николай Димитров

Йордан Каменов

Д-р Йордан Нанчев

Д-р Борислава Петрова

Д-р Валентина Фиданова-Коларова

Д-р Ивайло Пешков

Калин Николов

Цветина Петрова

27 юни / 9 юли 1850 г.

В Сопот, в семейството на Минчо и Съба Вазови се ражда техният първороден син – бъдещият народен поет Иван Вазов.

1857-1864 г.

Вазов учи във взаимното и класното училище в Сопот и към 14-годишна възраст прави първите си стихотворни опити.

1865-1866 г.

Вазов учи при известния учител Ботьо Петков (баща на Христо Ботев), същевременно е „подидаскал“ (помощник-учител) в Калофер. В богатата с книги библиотека на калоферското училище се запознава с руската класическа литература.

1867-1868 г.

Вазов учи в IV клас на Пловдивското централно българско училище „Св. св. Кирил и Методий“, изучава френски език и започва да чете в оригинал френски поети.

1868-1870 г.

Повикан от баща си, за да поеме търговията, Вазов, вдъхновен от първата си любов, неуморно пише стихове, предимно с интимни мотиви. През 1870 г. в „Периодическо списание“ на Браилското книжовно дружество излизат и първите му публикувани стихотворения „Дунав“ и „Борба“ („Периодическо списание на българското книжовно дружество“, г. I, кн. 2, 1870).

1871-1872 г.

Изпратен от баща си в Румъния да овладява търговския занаят, Вазов бяга от чичовата си кантора в Олтеница, обикаля Браила, Букурещ, Галац и др., поддържа връзка с революционните български среди, запознава се с Христо Ботев и публикува в емигрантския печат стихотворения с патриотично-просветителски характер.

1872-1873 г.

Вазов е учител в Мустафаша (днес Свиленград), води борба с гъркоманите и възпитава учениците в патриотичен дух.

Семейна снимка. Седнали: Ана, Иван, Съба, Никола; прави: Владимир, Кирил, Въла, Георги, Борис. София, 1907 г. НЛМ – Инв. № 62

1873-1875 г.

Около година и половина Вазов живее в Перник като „драгоманин“ (преводач) по строящата се жп линия София – Кюстендил.

1875-1876 г.

Завърнал се в родния си град, Вазов става член на възбуждения от Каблешков Сопотски революционен комитет и поезията му придобива революционен характер. Стихотворението „Новонагласената гусла“ дава израз на оформената му вече идейно-естетическа програма на народен поет.

1876-1877 г.

Вазов е емигрант в Букурещ, работи като секретар на Българското централно благотворително общество и издава първите си стихосбирки „Пряпорец и

гусла“ (1876; с псевдоним Пейчин) и „Тъгите на България“ (1877).

1877-1879 г.

Вазов е чиновник в канцеларията на свищовския губернатор Найдено Геров, а след това на русенския. В отклик на Руско-турската освободителна война 1877-1878 г. издава стихосбирката „Избавление“ (1878).

1879-1880 г.

Вазов е председател на Окръжния съд в Берковица, където един случай от съдебната практика го вдъхновява за поемата „Грамада“ (1880).

1880-1886 г.

Вазов живее в Пловдив, столицата на Източна Румелия, и като писател и публицист, депутат в Областното събрание, председа-

тел на Пловдивското научно книжовно дружество и редактор на в. „Народний глас“, сп. „Наука“ и сп. „Зора“ активно участва в обществено-политическия и културния живот на борещата се за присъединение към свободното княжество автономна област Източна Румелия. В този период издава стихосбирките „Гусла“ (1881) и „Поля и гори“ (1884), в които влиза цикълът „Елопея на забравените“, а също така стихосбирките „Италия“ и „Сливница“, повестите „Немили-недраги“ (1883) и „Чичовци“ (1885), разказът „Иде ли?“ (1889) и още много от най-хубавите си произведения в стихове и в проза.

1886-1889 г.

Като активен русофил Вазов е принуден от политическите гонения да емигрира през Цариград в

Русия, живее в Одеса и тласкан от дълбока носталгия, създава върховното дело на своя живот – романа „Под игото“ (1889-1890).

1889-1894 г.

Завърнал се в родината, Вазов се установява в София и пише изпълнени с критически патос разкази, в които изобразява новата следосвобожденска действителност. Те са печатани в основаното от него сп. „Денница“ и излизат в двата тома „Драски и шарки“ (1893, 1895).

1894-1897 г.

След падането на Стамболов Вазов е избран за народен представител и участва в официалната делегация, изпратена да подобри дипломатическите отношения с Русия. През 1895 г. е тържествено отбелязана 25-годишнината на писателската му дейност, а през 1896 г. излиза романът му „Нова земя“.

1897-1899 г.

Вазов е министър на народното просвещение в третото правителство на Константин Стоилов – един от най-неплодотворните периоди в творческата му биография. Едва след като правителството подава оставка, едно пътешествие из Стара планина вдъхновява поета за стихосбирката „Скитнишки песни“ (1899) и той отново се връща към многожанрова творческа дейност.

1899-1921 г.

Вазов живее сравнително спокойно, отдаден изключително на писателски труд. Творчеството му обхваща съвременния живот и далечното минало на България. По време на войните стиховете му са отзвук на събитията по бойните полета. През 1919 г. излизат последните му стихосбирки „Люлека ми замира“ и „Не ще загине!“. През 1920 г. е всенародно отпразнуван неговият 70-годишен юбилей.

22 септември 1921 г.

Вазов внезапно умира от разрыв на сърцето.

Портрет на брат ми

Борис ВАЗОВ

Брат ми* беше висок човек (най-висок в нашия род), навярно около 1,79 м. Окръжността на главата – 58. Тяло – правилно и стройно, прибрано, неразпуснато, без никакви естествени недостатъци. Нос – правилен, чело – високо, малко наклонено назад. На челото – отвесна гънка, силни надочни мускули. Гъсти, рунтави, големи вежди, под които поглеждаха сиви доверчиви очи. Мустаци – огромни, които оставяше свободно да растат, без да ги подстригва. Устните плътно затваряха устата, така че зъбите не се виждаха. Здрави зъби; до края на живота му предните зъби не бяха поредели. Подбрадък – доста широк, с лека гънка по средата. Лице – бяло. На младини неговата коса е била буйна и тъмнокастенава. Като млад е носил, по тогавашния емигрантски обичай, голяма брада. Такава е била външността му до преместването му от Берковица в Пловдив (1880 година). По-сетне, в София (1896), той премахва брадата. И оттогава е запазил лицевата външност, която е най-известната на съвременниците. През последните си години поетът носеше постоянно очила, защото зрението му беше поотслабнало. Пръсти на ръцете – солидни,

Иван Вазов като подидаскал. Калофер, 1865-1866 г. НЛМ – Инв. № 916

дълги, правилни, хубави, които просто говореха. За брат ми без преувеличение може да се каже, че беше хубав и представителен човек. Той не беше бохем. Нито в шапката му, нито във вратовръзката, нито в дрехите му не се забелязваше подчертаването на някоя тенденция на модернистка особеност. Той не беше и фронт. Но държеше да бъде прилично и стегнато облечен, да бъде грижливо почистен, винаги с висока бяла колосана яка с прикривени краища и хубава вратовръзка. На ръката носеше семейния брилянтен пръстен, останал от чича ни Кирка (бацин брат). Тоя пръстен го носеше напоследък сестра

ми Въла. Тя го предала заедно с други вещи, останали у нея от брат ми, на по-ранния директор на Народната библиотека Райчо Райчев. Последният поради бомбардировките запазил тя неща у себе си. Доколкото ми е известно, през 1946 година г. Райчев е предал тоя пръстен в Министерството на народното просвещение. Този пръстен беше едничкото украшение, което брат ми носеше. През последните години носеше и броевница. Той се бръснеше почти всеки ден, но не сам, а отиваше при махленския фигаро на улица „Гурко“, който свиреше на мандолина и на китара и му разправяше новости из София. Бяхме го снабдили със самобръснач „Жилет“, но той никога не го опита. Ужасяваше се от новостите. След юбилея му поставиха служебно телефон в кабинета, но той никога не се докосна до него – да говори или да отговори. До края на живота си той ходеше прав като свещ, не получи никаква гърбица. Неговите ръце не трепереха. Във врата си не беше много подвижен, така че за да види какво става наоколо, той почти винаги се обръщаше с тялото (впрочем това е черта на нашия род).

* „Иван Вазов в спомените на съвременниците си“. „Български писател“, София, 1966 г.

ДРУГИТЕ ЗА НЕГО

ДОРА ГАБЕ:

Затуй, че ни превръщаш във деца,
че с твоето малко цвете
във полето,
залюбваме земята и небето –
благодарим!

Затуй, че с тебе ставаме
младежи,
че сто и двадесет години
тъмнини дълбоки
превърщаме във светлина –
благодарим.

Затуй, че миналото ни
пренесе в днешно време
с Паисиево слово,
с гнева и любовта му,
за да сме все нащрек! –
благодарим!

Затуй, че върху твоите
широки плещи
е легнала душата на България! –
благодарим!

„Вазов лист“. 120 години от рождението на Иван Вазов. София, 1970.

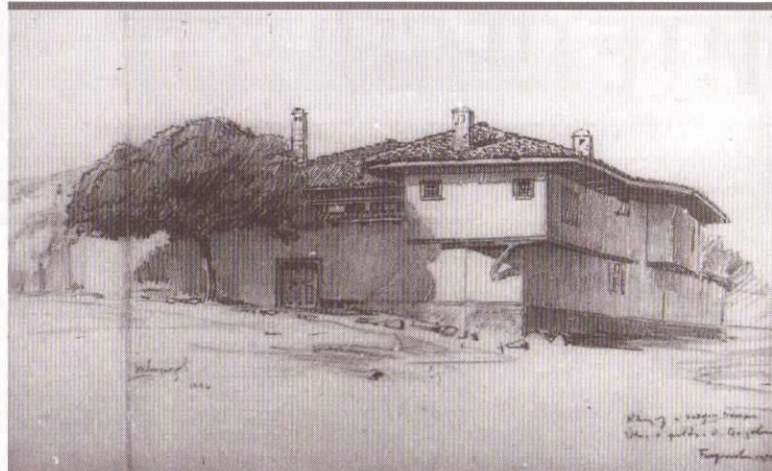
ГЕО МИЛЕВ:

„Преди Иван Вазов нямаше българска литература.

Вазов е този, който създаде българската литература, толкоз със своето грамадно и многоценно литературно дело, колкото и с влиянието, което той упражни върху общия развой на българската реч. Той е, който даде първото удовлетворение на поетическата нужда на българската душа. Несъмнено нашата литература ще се стреми към новите литературни нужди, та ще се издигне на по-широк и богат литературен уровень, но до сега тя беше под благотворната сянка на Вазова, който е открил почти всички наши млади писатели, въпреки лютите борби – литературни и естетични – водени против неговото дело. Човекът изчезва, но неговото дело и име остават – това велико име, което времето не ще може да заличи от паметта на българите: Иван Вазов даде на българския народ неговата литература, създаде българската литература, създаде българския език, като го направи тъй пластичен, щото да може изрази всички мисли и трептения на човешката душа. Нему, следователно, българския народ дължи всички онези културни блага, които можа до сега да създаде. Нему България дължи своята култура“.

Д-р Ивайло Пешков,
директор на Музеен
комплекс — Берковица

ТОЙ ЖИВЯ ТУК

Къщата в Берковица, където Иван Вазов живее през 1879-1880 г.
Художник Петър Морозов. НЛМ — Инв. № 368

Семейна снимка. Иван Вазов с чичо си Кирко и братята си Никола,
Георги, Владимир, Михаил и Кирил. Пловдив, 1885 г. НЛМ — Инв. № 175

В далечната 1879 г. Иван Вазов пристига в Берковица от гр. Русе, където през февруари 1878 година губернаторството на Русия е преместено от Свищов в Русе. Иван Вазов изпълнява длъжността чиновник в канцеларията на руския губернатор генерал Акимов. Въпреки че получава предложения за други подобни постове, по здравословни причини поетът предпочита планинското градче Берковица (поради белодробно заболяване докторите му препоръчват да отиде на място с по-чист въздух). Тук Вазов е назначен като председател на Берковския окръжен съд. Изпървом е живял в къщата на чорбаджията Петър Клисурски, а по-късно се е преместил в Ипеклийската къща, където днес е музей за народния творец. Къщата е принадлежала на албански търговец на коприна от град Ипек, днешно Косово, откъдето идва и името ѝ. Градена е в началото на XIX в., а от 1964 г. е национален архитектурен паметник. Иван Вазов е живял в най-голямата стая на къщата (селямлъка — мъжката част), забележителна с уникалната дърворезба по тавана и долапите, красивите алафранги с флорални елементи по стените. Освен Вазов, в тази къща е живял и помощникът на Вазов в съда Иван Стоянов, известен като прототип на Дормидолски от повестта „Митрофан и Дормидолски“, както и Дикий Барин от романа „Нова земя“. Той, заедно със своята съпруга, са ползвали другата стая

(харемлъка — женската част). Тук също така е живяла и една 19-годишна покръстена туркиня на име Зихра, с кръстно име Параскева, Вазов я наричал Пеше, която се е грижела за домакинството му, но е била и негова сърдечна тръпка. Плод на тази любов е поемата „Зихра“,

издадена 1881 г. в Пловдив. В Берковица Иван Вазов е написал стихотворенията: „На детето“, „На Ком“, „Малини“, последните две посветени на красотата на Берковския Балкан и местните моми-малинарки. Най-известно сред берковчани е стихотворението „Малини“, което по-късно

се превръща в песен. Тук също е написан хумористичният разказ „Моята съседка Гмитра“, а поемата „Грамада“ е най-популярното произведение на поета през берковския му период. Иван Вазов напуска Берковица на 18 септември 1880 г., защото закриват съда в града, и заминава за Пловдив, тогава Източна Румелия. Там той е написал голяма част от своите произведения, които са на берковска тематика: поемите „Загорка“, „Зихра“, разказът „Белимелецът“ и др. В експозицията на музея са представени и единствените два предмета, останали от поета — кръст и мастилница. Представен е и портрет с образа на Вазов, така както е изглеждал, когато е живял в града, едва 29-годишен. Поетът пише: „Животът ми в Берковица съпада с един от най-плодовитите периоди в моето творчество“. Градът му се отблагодарява като запазва къщата, в която е живял и я превръща в музей през юли 1957 г. Достоен ли е градът за голямата чест оказала му съдбата да приюти една от най-светлите личности в новата ни история, реторичен въпрос, отговорът на който е безапелационен. Нещо повече — градът не само е достоен, но е благословен с предоставената му свише възможност да се докосне, да съжителства, да люби, да мрази, да се възхищава, да въздиша, да завижда, ако щете, на народния поет. Една ярка личност се среща с чудати балканджии и дивната природа на Берковския Балкан. Среща, която е оставила вечни следи както в сърцето на поета, така и в сърцето на Берковица. Градът пази тези незаличими следи, нетленния безбрежен спомен... ■

С Вазовите заклинания — от люлката до гроба

От стр. 1

Атанас КАПРАЛОВ,
директор на НЛМ

Даже в самия край на 19-и век съдбата му отрежда министерско място в кабинета на Константин Стоилов, но впоследствие той упорито преборва новите политически изкушения и изцяло се посвещава на словото.

Едва ли има по-значимо събитие от втората половина на 19-ото и началото на 20-ото столетие, което да не е увековечено от перото на този бележит представител първо на възрожденската, а сетне и на модерната българска литература. Да, апологетите на европеизирането на нашия литературен изказ нерядко хвърлят иронични пръски кал срещу него, натрапвайки му етикети като „овехтял“, „старомоден“ и пр., но това така и не помрачава заслужената му слава на доайена сред тях. Когато през 1913 г. се учредява Съюзът на българските писатели, именно Вазов е избран за първия му почетен председател, без чието присъствие тази организация едва ли би имала сериозна тежест в обществото

тогава. А и не само тогава — и до днес неговите наследници в този съюз с над стогодишна история подчертават въпросния фундаментален факт, когато искат да защитят поразклатения си с годините авторитет.

Сърцето на Иван Вазов и сърцето на нашия народ постепенно се сливат в неделимо цяло. Макар и отрицателно настроен към въвличането на България на страната на Тройния съюз в Първата световна война, големият творец впоследствие не само че не критикува, а възторгнато възпява героичното поведение на българските войници по всички фронтове. В каквато и посока да потегли народният устрем, натам мигновено и без колебание се изстрелват на възжеленията на най-яркият представител от великата фамилия на Вазовия род — трудно ми е да съдржа поклон си пред майката, родила тези всеотдайни патриоти! Поетът е отявлен русофил и посвещава христоматийни творби на братушките, нашите освободители. Но когато през Първата световна война те се изправят срещу самите нас в Добруджа, сърцеведът на народа ни вгорчено пита: „О, руси, о, братя славянски, защо сте ви тук?“

За Вазов има едно неоспоримо богатство, пред което молитвено коленичи винаги, и това е България! И никак не е чудно, че не другаде, а точно пред неговия дом покрусените ни сънародници изплакват общата си сълза с поета. Сълза, предизвикана от убийствения за нас Ньойски договор.

Затова е съвсем логично юбилеят му през 1920 г. да се превърне във всенародно честване. Именно тогава той е обявен с Указ на цар Борис III за народен поет — далеч след като е признат за такъв във всяко българско сърце. А колкото и да му се е искало на Пенчо Славейков неговият наистина заслужил баща да получи прозвището „патриарх на българската литература“, то някак естествено и неоспоримо се сраства във времето с името на Дядо Вазов.

И сега, сто години след онава знаменателно честване на великия писател, неговият образ продължава да свети във високото българско небе все така благ, любороден и паметен. Да, опитват се да го „поокрасят“ някои негови днешни „доброжелатели“ ту с преводи на съвременен език на „Под игото“, ту с ваденето от учебниците на някоя написана

в недоброеседски тон негова творба. Но обикновено срещат дружния отпор на повечето ни бдящи сънародници, загрижени за свещените територии на извечния български дух.

И ако ние от Националния литературен музей ревностно пазим паметта на големите български писатели, те пък непоколебимо пазят всички нас от новопръкналите се глобални стратегии за космополитизиране, т.е. за отродяване и обезличаване. Всепризнатият пръв пазител в това отношение е именно Вазов:

*Всичко българско и родно,
любя, тача и милея!*

Закърмени от люлката до гроба с това негово заклинание, ние, следовниците му, се чувстваме по-сигурно стъпили върху тази бременна с минали, сегашни и бъдещи радости и болки изконно наша си земя. Той ни носи историческата утеха, че, макар и минал през нечовешки изпитания, българският дух е успял да съхрани куража, величието и достойнството си.

И точно този Вазов дух ни дава заветните сили да продължаваме неотклонно напред, въпреки всичко! ■

„Народът е дошъл за Вазова...“

Проф. Иван ШИШМАНОВ

Днес бил подписан в Ньойи фаталният мир. Към 1.30 ч., когато бяхме пили вече в клуба кафето си, мина една рота офицери. Вазов стана да ги види. Напомняха му на руските доброволци и се просълзи. След малко военна музика засвири „Съюзници, разбойници“ и хилядна тълпа се натрупа пред Вазовия дом, но поета се яви на ъгловия прозорец на клуба срещу Министерския съвет и тълпата се обърна. Вазов държа ехромто една хубава реч, със силен глас. Изненада всички със своята импровизация. В тоя момент се явиха на балкона на зданието на Министерски съвет някои от министрите. Даскалов държа реч и тълпата го изслуша внимателно, но на края един офицер (бивш адютант на главнокомандуюция) заяви, че народа е дошъл за Вазова, а не да прави овации на правителството, та да няма недоразумение. Министрите веднага изчезнаха от балкона и от прозорците, като облени със студен душ.

Вазов втори път говори, благодарни за вниманието и заяви, че споделя чувствата на народа, че обича България, българската младеж и българското офицерство и пр. Последваха бурни ура, след което тълпата се разотиде. В клуба и в града днешната манифестация се тълкува като блам за правителството и особено за председателя на Радомирската република. Като му изказах радостта си за импровизираната пламенна реч, той ми призна, че никога не се е усещал тъй бодър като тая година. „Някой беше ми казал, че като стана на 70 години, ще се задушавам и от няколко стъпала. Виж, прав ли е?“

28 ноември 1919

Шишманов, И. „Иван Вазов — спомени и документи“. С., 1976. Заглавието е на редакцията.

Вазовите поетически авторефлексии на тема: „МОИТЕ ПЕСНИ“

Проф. Николай ДИМИТРОВ

Вазов написва близо 50 стихотворения, посветени на поетическото творчество и личността на поета. Между тях се отличава една особена група, която условно бих определил като авторефлексивна поезия. В нея гласът на поета се освобождава от опека на чуждото име и се съсредоточава изцяло във фигурата на лирическия аз, който, идентифицирайки се с лирическия говорител, осмисля, преценява, обобщава мястото и значението на собствените творения в контекста на различна обществена и културна ситуативност. Почти няма Вазова стихосбирка, в която да не съществува стихотворение, обговарящо нейната естетико-иновационна насоченост и по този начин да се превръща в своеобразен лирически метатекст, разясняващ творческите начала и кредо на поета или провеждащ критически дебат с естетическите му противници. В такъв смисъл голяма част от творбите с тема „моите песни“ биха могли да се възприемат като „програмни“. За това сочи и фактът, че много често те стоят в началото или края на съответните сборници с поезия, изпълнявайки и композиционна функция. Освен това произведенията от тази група очертават един дописващ се през годините авторефлексивен лирически сюжет, по който можем да проследим етапите, очертаващи търсенията на поета, зигзагите на неговата творческа мисъл, за да се уверим, че поетическият път на Вазов не е така праволинеен и целенасочен, както дълго време ни го представя литературната история, да се уверим, че поетът не само се оказва продължител на традиционната романтическа и критическа линия на Българското възрождение, но и отпъква нови пътеки на лирическата инвентивност, които по-късните поети ще превърнат в пътища на индивидуализма и модерността. По-надолу ще се спра накратко само на някои от споменатите стихотворения.

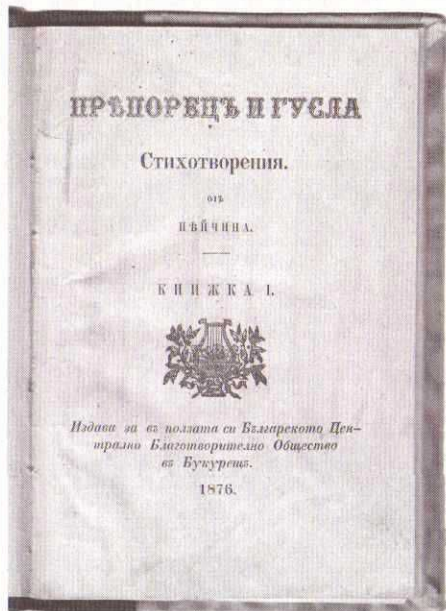
Стихотворението „Новонагласената гусла“ е въвеждащо и програмно за стихосбирката „Пряпорец и гусла“ (1876). Метафоричният жест със скъсването на струните на гуслата говори за категоричност на взетото решение. Певецът се превръща в борец за освобождение на народа. Последните два стиха на произведението изразяват новото естетическо кредо на поета: „Днес на дългът си аз съм послушен: // ази ще пая песни свободни“. Това обричане на поетическото творчество на дълга в ранна възраст ще се превърне в кауза, която ще осмисля творческото поведение на Вазов до края на неговия живот.

Третата Вазова стихосбирка „Избавление“ също съдържа стихотворение, посветено на поетическото творчество – „Към поета“. То възобновява темата за благодарността на поетическия труд, за обществените предразсъдъци към него и за достойнството, което трябва да отстоява истинския творец. Една тема, подета през Възраждането от П. Р. Славейков със стихотворението „Момче, ума си събери...“.

В „Майска китка“ (1880) Ив. Вазов помества голямото стихотворение „Писмо“. То е отговор до неговия приятел Н. Иванов, на когото поетът е предоставил за съхранение тетрадката си с интимни стихове при бягството си от Сопот през 1876 г. В него Вазов защитава нуждата и от стихотворения с любовна тематика. Според Алб. Хранова това произведението пряко кореспондира с „Новонагласената гусла“ и донякъде е палинодийно спрямо него, а и спрямо Ботевската традиция за пеенето на любовни песни. Стихотворението „Писмо“ е поредното новонагласяване на Вазовата гусла.

„Гусла“ е една от най-минорните стихосбирки на поета. Самият той споделя години по-късно пред Ив. Шишманов, че тогава, в Пловдив, бил под влиянието на Некрасовата поезия на „отрицание, разочарование и недоволство от живота“. Заглавието е симптом за промяна в естетическата нагласа на твореца. И тук Вазов е счел за нужно да „обясни“ тази промяна чрез поетически текст. Така се появява стихотворението „Поет и вдъхновение“, което следва изпитаната вече чрез „Новонагласената гусла“ композиционна схема на програмно стихотворение.

Стихосбирката „Поля и гори“ има за епиглоф стихотворението „Общество и певец“, чието подзаглавие „Из „Бури и мелодии“, посочва че

Факсимиле на титула на стихосбирката „Пряпорец и гусла“ (1876 г.)

Факсимиле на корицата на стихосбирката „Избавление“ (1878 г.)

Факсимиле на корицата на стихосбирката „Майска китка“ (1880 г.)

Иван Вазов и Кольо Зафиров. Сопот, 1870 г. НЛМ Инв. № 476

то принадлежи едновременно и на друга книга. Милена Цанева се спира подробно както на това стихотворение, така и на замислената, но неиздадена стихосбирка. Според нея творбата дава едно ново разбиране за отношенията между поета и обществото в сравнение с „Новонагласената гусла“. Действително „Общество и певец“ изповядва нови естетически виждания за поезията, която трябва да бъде плод на „чистото вдъхновение“.

Особен интерес представлява стихотворението „В униние“ от стихосбирката „Звукове“. То е може би първото с мотив „моите песни“. Досега разгледаните стихотворения представят естетическите разбирания на поета в определен период от неговото творчество. Това стихотворение е от произведенията-равносметки. В него жизнен и поетически път са обвързани в едно цяло. Скепсисът е продиктуван от разочарованието на лирическия аз от пропиления божи дар, от недооценяването на създаденото от него. По своята настроеност и нагласа за себеоценка „В униние“ напомня една по-късна модернистична творба – Дебеляновата „Сиротна песен“:

И моите песни тъй отлетяха...
Много ли отклик има от тях?
Случайно скудни зърна паднаха
в ровката нива аз дете пях...

Това, което отличава Вазовото стихотворение от творбата на неговия по-млад съратник, е силно изразеният нравствен ригоризъм и чувство за вина. Модерната творба не изказва съжаление за преминалото, а е пропита със спокойно примирение пред отредената от съдбата участ за песента и за личността. Този тип екзистенциален индиферентизъм, поглъщащ конвулсиите на живота, е неприсъщ за Вазов, дори и в едно на пръв поглед модерно

в своето самоотричане стихотворение като разгледаното.

Следващата стихосбирка на Вазов, „Скитнишки песни“ (1899) започва със стихотворение „Моите песни“. То, както и предходното, изпълнява композиционна, само че въвеждаща функция, поради което обобщаващо-ретроспективното е отстъпило място на конкретно-оказващото читателя по-нататък. За да представи своята стихосбирка, поетът е използвал потпури от цветове, звукове, мириси, усещания. Събрани на едно място, те „онагледяват“ песенното, уподобявайки го на природна китка, излъчваща повече настроение, отколкото поетическа рефлексивност.

Първоначално в периодичния печат, а след това в стихосбирките „Под гръма на победите“, „Песни за Македония“, „Нови екове“ се появяват ред стихотворения, които носят автобиографично-рефлексивен характер. На пръв поглед е учудващ фактът, че в един такъв кризисен за целия народ момент Вазов занимава читателската аудитория със себеоценки на своите песни. Това проявление на творческа себичност не бива да изненадва. По това време литературното дело на поета вече се е превърнало в символ на българската духовност. Така че самоотжествяването на личността на твореца и създаденото от него със съдбата на България има своите идейно-естетически основания. Самият Вазов, след дълго поетическо затихване, изпитва вътрешна потребност от увереност, мотивация и самоучастие в един период на премълчаване, отрицание и пренебрежение към неговото творчество, особено от страна на модернистичните кръгове в България.

Произведения като „Моите песни“ и „Моят път“, със своя ретроспективен характер, представляват и един вид житейска равностметка

пред прага на отвъдното, равностметка малко рано състояла се, но не и нелогична с оглед на натрупания житейски опит и години. В тези стихотворения Вазов възобновява спомена за своето предишно творчество чрез маркирането на основните тематични ядра в него: песни за правда, свобода, любов, за природата, Балкана, народа, родината, историята. И никакви споменаване за копнежа по чистото изкуство, за селенията на вечността, за Бога на Разума, за душевните вълнения на Аза. Песните на поета имат способността не само да помнят, но и да забравят изпятото. Те са забравили как в една предишна песен („В униние“) се жали за пропиляното богатство, дадено на поета от Бога, за пръснатото семе на Словото и „малко посятото в ровката нива“ на народната душа. Стихотворението „Моят път“ твърди нещо друго: „И пръснах светлина, душите грях, // съзнал призвание си високо // над нивата народна бодро сях, // охулян клеветен жестоко“. Вазовата поезия има свойството да забравя и това изгражда оптимистичния и облик и постоянна възпроизводимост.

Трагичният край на войната отлага за малко появата на съкровената Вазова стихосбирка „Люляка ми замириса“. През 1919 г. тя все пак излиза. В нея по някакъв странен начин са събрани минало, настояще и бъдеще на поета, времевата разслоеност, която изненадва с оглед на преклонната му възраст. Заглавието говори не за край, а за възрождение. Стихосбирката не е замислена като последна, но носи носталгията на един преминал живот. Тя е книга-равностметка, но и книга-очакване.

В „Люляка ми замириса“ са пренесени две от предишните произведения на тази тема: „Моят път“ и „Моите песни“, за да потвърдят, че по-адекватното им място е в тази стихосбирка, а не в сборник със стихотворения, родени в кипежа на настоящето. Второто стихотворение тук е с променено заглавие – „В бъдещето“, говорещо красноречиво за новия концептуален нюанс, който поетът търси да му придаде с оглед цялостното въздействие на стихосбирката.

Тук са и стихотворения като „Жива история“, „Паметник“, „Съзерцание“, в които поетът по достойнство оценява неразривната връзка на своето творчество с историята и съдбините на българския народ и значението, което то има за него. Особено място в този ред стихотворения заема „Недопята песен“. То също носи удовлетворението от добре изпълнен дълг, но в него личи и едва прикрита тъга от пропуснатото, онова, което сякаш е заличено като спомен в ритуално-репрезентиращата тържественост на „Моите песни“ („В бъдещето“) В този смисъл „Недопята песен“ притежава друг тип интимност, не патетично-самоуверената на наложилото се в публично пространство, а съкровената на недоизказаното, на несъстоялото се. „Недопята песен“ е едва призната болка, носталгично ехо от започнатото през 80-те години, но изоставено като свещена жертва на поета в името на общественото служене. Все пак, за да бъде пълна картината на неговата равностметка, той припомня и това недопята.

Направените наблюдения биха могли да внесат известни корекции в наложилите се, по общи впечатления, мнения, че Вазовата поезия се ражда в количеството и непосредствеността на изживяното, че тя няма естетски характер, не притежава манифестно-програмни послания, че неговите стихотворни сборници са механичен сбор от произведения. Обемът на тази поезия действително размива някои нейни специфични черти, но класифициращият прочит, макар и с риск да преувеличи значението на някои особености под въздействието на оптичката измама на взирация се в подробностите, достига до убеждението, че наличието на толкова много стихотворения, посветени на поезията и личността на поета, както и на собствените творения, говори не просто за професионална осъзнатост на автора и за наличността на теми и мотиви, които ще бъдат отличителни за по-късен етап от развитието на българската лирика, но говори и за наличието на вътрешно-регулаторни механизми в едно творчество, за естетически търсения и лутания, за разрушаването и налагането на канони, за концепиращи идеи, говори за казаното и проблематичните зони на премълчаното или недоизказаното.

(Част от по-голям текст) ■

и. Вазов

Иван ВАЗОВ

МОИТЕ ПЕСНИ

На горска чубрика и здравец весел
тез песни нови, знам, ще да миришат;
с планински дъх и лъх съм ги размесил,
затуй на диво и на прясно дишат.

В тях няма дияр от отровни грижи,
ни спомен от тревоги недостойни:
пред планинските мислени са хижи,
при ека сладки на звънците поини.

Да, има нотки в тях печални, скръбни;
но скръб в стихията световна влязла!
Тя дебне и в горите непристъпни,
в небето, кат тамянен дъх, възлязла...

Фръкнете, песни мои, и пръснете
дъх свеж в душите болни ил кораи,
на врагове, приятели кажете:
„Поклон, от планината много здраве!“

Юни 1890

МОИТЕ ПЕСНИ

Не хулете ме за моите песни –
че напуснах вашия въздух болни,
че оставих улиците тесни
и мених ги с планините волни.

Много сили, много днес поети
гаснат в вихъра на страсти дребни;
на крилата, жадни за полети
там, виси сега топуз враждебни.

Скъден е животът ваш и жалък.
Гледам безучастие мъртвешко.
Всичко пъпли; за насыщния зальк
жертвува се всичко човешко...

Не корете!... Нека дъхам, братя,
въздух, лучи и лазур небесни
в планинските чистите обаяния.
Не съдете ме за моите песни!

Нека малко слънце и природа
с тях да влезне в задуха ви тясна,
малко лъх от младост чиста, прясна,
лъх от горски здравец и свобода.

Рилски манастир, 1891

МОИТЕ ПЕСНИ

И аз на своя ред ще си замина,
трева и мен ще расне над прахът.
Един ще жали, друг ще ме проклена,
но моите песни все ще се четат.

И много имена и лесна слава
годините без жал ще изметат
ил ще покрие плесен на забрава,
но моите песни все ще се четат.

В тях зов се чуи за правда, за свобода,
любов и благи чувства ги красят
и светлий лик на нашата природа,
та моите песни все ще се четат.

В тях вее на Балкана лъхът здрави
и тайните хармоний му звучат,
и гръмът на народните ни слави,
та моите песни все ще се четат.

Във тях душата ми изля се цяла
с най-скъпите си бисери, цветя,
в тях всичко светло, ценно си е дала,
във тях живеи, звънти и тръгне тя.

Не ме смущава див вой от омрази,
не стряска ме на завистта гневът –
спокойно гледам в бъдещето ази:
там моите песни все ще се четат.

Те жив са отклик на духа народни,
а той не мре, и дор сърца туптят
от скръб и радост
в нашия край свободни,
и моите песни все ще се четат.

Януари 1913

Незагльхващ глас

От стр. 1

Иван Вазов. Пловдив, 1882 г.
НЛМ Инв. № 316

Проф. Милена ЦАНЕВА

В периода, в който Вазов се формира и издава първите си стихосбирки, няма обособен чисто литературен живот и големите български писатели са преди всичко обществени дейци и народни будители. За разлика от тях Вазов израства като първия професионален писател в българската културна история. Първия, за когото литературното творчество е единствено призвание и съдба. Но и за него, както за възрожденските дейци, литературата е обвързана преди всичко с общонародните идеали и в такъв смисъл създаването ѝ е също висока обществена мисия, специфичен начин да служиш на своя народ и на задачите на своето време. С цялостния си творчески облик Вазов представлява органичен преход между две епохи в българския литературен и духовен живот, между възрожденската литература и модерната литература на XX век. Българската възрожденска литература няма други идеали и цели освен общонародните и изобщо не е обособена от общественоисторическия живот, модерната литература на XX век се обособява от другите сфери на обществен живот и има и свои специфични идеали и задачи. Преходът между тях е именно Вазовото многожанрово и многопосочно разгърнато литературно дело. Това дело е цяла една национална литература в миниатюр, изпълняваща задачи, които обикновено се осъществяват от цяло едно литературно поколение и чрез него образът на Иван Вазов се очертава в нашата литературна история като писател-епоха.

Израсъл като гражданин и поет в последния и най-патетичен период на Българското възраждане и национално-освободителни борби той посвещава литературната си дейност на историческите задачи на времето. Художественото му дело се вдъхновява пряко от изграждащата се през Възраждането ни българска национална идеология и е един от основните фактори, които спомагат не само да се утвърди националното самосъзнание на българина, но и да се превърне то и в национално самочувствие. Творчеството му подема и съхранява, доизгражда и съгражда необходимите за това самочувствие възрожденски митове. В неговата художествена интерпретация българската земя е най-красивата на този свят, българската история е изпълнена с образи и събития, с които трябва да се гордеем, българинът и българката извършват дела, от които трябва да се възхищаваме.

И забележете – това подчертано на-

ционално самочувствие в творчеството му се проявява най-ярко именно тогава, когато все още не е създадено в народа ни или когато в някакво отношение е уязвено. Вдъхновеното стихотворение „Българският език“ той написва в първите следосвободенски години в отговор на обидни съмнения, че не сме можели да създадем необходимия на държавата и културата ни книжовен език. Стиховете „Всичко българско и родно/ любя, тача и милея“ от добилото всенародна популярност стихотворение „Аз съм българче“ изрича в началото на трагичната за България 1918 година.

Верен на правдата на живота, в своето широкообхватно творчество Вазов съвсем не идеализира всичко българско. Но обгръщайки с критичен поглед и недораслите до високите изисквания на Възраждането някогашни „чичовци“, и пошлая образ на следосвободенския „практически човек“, и изнемогващите планински села с техния протестен вик: „Елате ни вижте!“, във всяко едно време той неуморно търси и открива светлинки, които да ни вдъхнат национално самочувствие и оптимизъм. Творчеството му от края на 19-ия и началото на 20-ия век е изпълнено с горчиви

Трудно е да се каже какво би била за националното ни съзнание героично-трагичната история на Априлското въстание, ако не се бяха появили посветените на това въстание творби на Иван Вазов и на Захари Стоянов. И още по-точно – ако Вазов и Захари Стоянов не бяха така убедително осмислили това локално ограничено и неуспяло въстание като върхов момент в изявите на нацията. Колкото и да са различни в някои отношения тези двама автори, в едно отношение те се покриват – във виждането на Априлското въстание като звезден миг в нашата близка история. Виждане – изключително необходимо за нашите столетия потъпквани историческа памет и национално самочувствие.

Творчеството на Иван Вазов е художествен израз на основната историческа задача на нашето Възраждане. В него просто бушуват опияненията на разбуденото национално самочувствие, стихийно изблиналите сили на една млада нация. България, българинът, българката – това е центърът на неговата вселена. „На теб, Българийо свещена...“ е неговото генерално поетическо посвещение. Възхвала на България, болка и грижа за България, вяра в България – това са основните вълнения

Иван Вазов като министър на народното просвещение сред членовете на кабинета на Константин Стоилов (1897-1899 г.). НЛМ – Инв. № 73

разочарования от следосвободенската действителност, но от неговите страници се извисява и непогръкващият през десетилетията образ на слепия дядо Йоцо, който приветства от скалата нова България. И без този затрогващ образ Вазов не би бил Вазов.

Но, разбира се, не случайно неговите най-представителни произведения ни възвещават в периода на Българското възраждане и националноосвободителни борби. Непосреден свидетел на най-високата точка в тези борби – подготовката, избухването и погрома на Априлското въстание от 1876 година, Вазов вижда историческите събития от това време и техните герои като върхови моменти в изявите на народа ни, звездни мигове в националната история. И ги осмисля художествено като дълговечна опора на националното ни самочувствие и оптимизъм.

Възпетите от него възрожденски дейци от Паисий до Кочо Честименски; изградените от перото му герои като Странджата и Македонски; създадените метафорични образи като „Пиянство на един народ“, стихове като: „И в няколко дена, тайно и полека/, народът порасте на няколко века“, са трайно връзани в нашите представи за това време. И не можем да не видим колко прав е Стефан Цвайг, когато казва: „Едно историческо дело е станало не само, когато се извърши, но когато е описано и предадено на поколенията“. В това отношение Вазовите „Епопея на забравените“, „Немили-недраги“ и „Под игото“ имат неоценима заслуга пред историческата памет на българина.

В неговия емоционален свят. Всяко уязвяване на българската чест, всяко подценяване на нещо исконно българско раждат в сърцето му рицарски порив: „Ох, аз ще взема черния ти срам и той ще стане мойто вдъхновение“. В художествения му поглед живее историческият романтизъм на възрожденското съзнание, патриотичният култ към славата на българската история, красотата на българската реч и нравствените добродетели на българския народ. Поетичната му чувствителност към всички прояви на националния живот превръща родината в истинска малка вселена – неизчерпаем извор на вдъхновения, образи и теми...

За 170-те години, изтекли от рождението на Вазов, България изживя няколко исторически епохи. Измени се обликът и на българските градове и села, и на българската литература. Потънаха в забрава редица значими на времето си имена на обществени и културни дейци. Останаха да интересуват само специалистите повечето от издаваните някога книги. Но името и творчеството на Иван Вазов са все така живи в националното ни съзнание. Един от най-големите български писатели, майстор и на вълнуващата поетична фраза, и на незабравимия човешки образ, Вазов е един незагльхващ глас, който ни напомня, че сме народ, който, въпреки всички трудности и разочарования, е отстоял себе си и е дал нещо на света. И има основание и за национално самочувствие, и за национален оптимизъм.

„Под игото“ и катастрофата на новобългарския глобализъм

Йордан КАМЕНОВ

В 2009 г. в телевизионната класация за най-добър световен роман „Голямото четене“ българинът избра под № 1 „Под игото“. А на следващите три места постави „Време разделно“, „Тютюн“ и „Железният светилник“. Няма да споделям дали се присъединявам към подобна класация. Но ще се опитам да разбера и чрез опита на детските си години неочакваното (?) първо място на „Под игото“. Което наред със сетнешните събития около романа

очерта поредната катастрофа на глобализма.

Самонадеяно си мисля, че ще мога да защита извода си. Дали или може би?

Не помня кога ме е докоснал романът. Вероятно с родителския разказ, че по-големият ми брат е прочел Вазовата творба на 5 години. Не съм го взимал за натякване, щото не бях изпреварен с кой знае колко. Пък си имам странно преживяване с „Под игото“, което не съм споделял, защото е в категорията срамни. За детето, пък сетне и за всяка възраст, защото щеше да разкрие наивността ми. Детската наивност, която никой не знае кога трябва да свърши, за да не те обявяват за глупак. В първо отделение, на 6 години бях, научих, че мой съученик е играл във филма „Под игото“, който още не се беше появил. Или той се е фукал, или някой го е хвалел. Не схващах докрай какво значи да играе, докато филмът не излезе и аз го гледах. Видях момчето като един от учениците на Рада Госпожина във важната сцена с изпита в края на учебната година. И попаднах в сложната ситуация да не мога да разбера, защо съученикът ми се подвизава в две измерения, така отделени във времето. (Четенето на книги някак ме ориентираше в другата абстракция – времето.) Неведнъж се сепвах какво прави той сега при нас, а не е останал в „Под игото“. Е, по-късно стигнах до някаква истина за себе си.

Но пък бяха започнали други терзания. От четенето се догаждах, че героите на книгите не са точно живи хора, но това не им пречеше да се разпореждат с мене и с въображението ми. Замисленият от Вазов най-обаятелен герой Иван Краличът/Бойчо Огнянов, когото писателят е извайвал със свои представи за Левски, не се превръщаше в моя избраник. Знаех, че трябва да е така, но ме възпираше убиването на двамата турци във воденицата. Справедливо ми се виждаше той да се опълчи и мъсти за тяхната безогледност и бруталност, но детинското ми човеколюбие питаше защо така. Не защото пак с насилие – това е въпрос на по-късна възраст. Отнасях се с респект към Бойчо Огнянов, но мой обичан герой стана докторът Соколов. И слепецът Колчо. Докторът ме удивляваше с елегантност (днес бих я нарекъл алекоконстантиновска), с която превръщаше ненаатрапчивата си готовност да се жертва в нещо по-възвишено от дързостта на Огняновата разправа.

Колчо ме покоряваше с изначалното си страдание,

но и с това че пренебрегваше оцеляването си и поставяше над всичко служенето на България. Да не говорим колко му бях насъбрал на Кириак Стефчов. И как хихиках на любовните му мъки и се радвах, че и друг не го обича. Правех го заради подлостта му и преклонението пред феса. И странно – харесвах и хлевоустата властна и чужда на автора Хаджи Ровоама, защото не познавах подобна жена и я вземах за нещо приказно.

По-късно, в юношеска възраст, приемах (приемах го и връстниците ми) романа като възможност да ползвам/е словното му богатство. За да открием по по-авторитетен начин ставащото около нас. Често си подмятахме „Россианъ жъ тъ заколи“ – реплика на кроткия луд Мунчо, заплашващ насилниците-поробители с нея. Придавахме на тази закана хем подобно, хем иронично значение. С тази и с други реплики и думи показвахме уменията на момчетата от всяко време да вплетат литературата в живота. А и те интуитивно усещат, че основните носители и на най-дълбоките пластове на литературната творба все пак си остават думите.

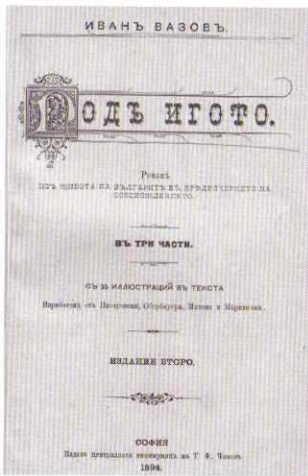
Такива словесни упражнения явно са ме подготвяли много скоро да осъзная, че

литературата е изкуство на думите.

Не да разбера, а да осъзная и прегърна тайната на литературата. Но не се приемам като някакво изключение на въздействието на романа. Поколения наред българци по някакъв начин са повтаряли и повтаряха моята „наивност“ и съпричастност. Може това да не ги е отвело до служене на думите, но ги е направило читатели и почитатели на българското и на литературата ни. Но защо точно „Под игото“ стана живототворящото българско слово? Дължи

Иван Вазов в кабинета си. София, 1895 г.
НЛМ – Инв. № 396

Факсимиле на титлата на романа „Под игото“ (1894 г.)

Иван Вазов. Чиновник особени поръчения. Русе, 1878 г.
НЛМ – Инв. № 420

Борис Ангелушев. Илюстрация към „Под игото“
НЛМ – Инв. № 521

се на характера на жанра роман, в който литературните герои и сюжетното време са най-пълноценната репродукция на реалните хора и на действителността. На епохата (продължила до 70-те години на миналия век) – в която литературата остава обществено въздействаща и влиятелна. Дължи се и на дългогодишната доминация на „Под игото“ – до появата на Димитър Димов и Димитър Талев в българската романистика няма друга открояваща се творба. Но заслугата главно е на това, че романът е най-пълнозначно изобразеният и изразен български космос. От битовостта му до редица черти на поведенчеството и народопсихологията. От многото деца; семействеността; пищната трапеза с разговорка; махленските одумки и т. н. до недостигащата смелост за открито противопоставяне; смесицата от търпеливост и лукавост; опияняващата емоционалност във върхови ситуация (главата „Пиянството на един народ“), която ни води към саможертвата; добротата и опрощението и т. н.

Затова българинът живее с романа, който за него

не е просто вид четиво, а извор на самопознание и национална идентификация.

Винаги съм мислел, че точно този род представителни за нацията творби имат и най-голям шанс да се приемат от света като голяма литература. Рецепцията на „Под игото“ го доказва. От първия чуждестранен превод на английски година преди излизането на романа на български (1894 г.) като книга през последвалите само за пет години издания на шведски, полски, хърватски, френски, румънски, датски. Та до продължаващия и до днес издателски интерес по света и включването на романа в блестящо съставена 200-томна руска поредица „Библиотека всемирной литературы“.

Надявам се всичко казано дотук обяснява избора на днешния българин през 2009 г. в класацията за най-добър световен роман. Той просто защити своя роман и ясно обяви нерушимата обвързаност на няколко поколения с изобразения български космос. Разбира се последва У-у-то на „интелектуалщината“. И смешните обвинения срещу мисловното равнище на „този“ народ; и високомерните „поучения“ за липсата на общочовешка тематика, за не-модерност, за подражание на сантименталния роман и т. н. В диалога между здравите сили и образованите и интелигентни сънародници, натикани под прикритието обикновени хора, малко по-късно последва отговор по Вазовски: *Лучата, що я днес гасите, // тя на вулкан ще да порасне.*

Този път, през 2019 г., освен своя космос „обикновеният“ човек бранеше и разбирането, че литературата е изкуство на думите. Че

магията на българското в романа се дължи и на множество думи,

които са поизчезнали от всекидневие, но живеят пълноценно в романа. Там те продължават да носят конструкцията на българския космос. Макар част от тях да са турски, те успешно са побългарени с особена знаковост благодарение на изключителния ни усет към езика. Та да поднесеш на такъв народ превод на представителната му творба на новобългарски, т. е. на осакатен български, беше обидна провокация. Тя тласна „обикновения“ човек към съпротива, към каквото той в последно време рядко прибегва. Защото този човек, истинският крепител на нацията, се мобилизира най-силно срещу заплахите на целостта на духа му. Това видя той в посегателството срещу думите, с което беше направен опит една от неговите духовни ценности да се дебългаризира, десоциализира и, в крайна сметка, да се отнеме съществуването като български живот. „Под игото“ просто пази и от иго, и от сриване на общността ни.

ДРУГИТЕ ЗА НЕГО

ДИМИТЪР ТАЛЕВ:

„Бях във втори клас на прогимназията, когато открих в книгата на брат си „Под игото“... Тя беше една от забранените в Турция книги. И като я пипнах, я прочетох на един дъх. После я разказвах страница по страница на другарите си...“

Първите ми опити да напиша сам нещо и в лириката, и в прозата, бяха свързани с Вазов. Да пиша нещо като него – това беше желанието ми...“

Ако има една книга, която е била мой учител в ранната ми младост, това е „Под игото“.

ПЕТКО ТОТЕВ:

„История и пророчество! И за разума, и за интуицията тази връзка е все по-гореща. Академичната историография осъзнава все по-дълбоко онова, което се нарича „симетрия на времето“ (термин, въведен от академик Д. С. Лихачов). Колкото по-напред искаш да видиш, толкова по-дълбоко трябва да проникнеш в миналото, да изтеглиш оттам най-едриите, хилядолетните нишки на Ариадна. В ХХ в. процъфтява и „чисто“ – надисторическо, наднационално – пророчество. В контекста на нашето време „Епопея на забравените“ не е само литературна класика, а и подстъп към прозрения, важни не само за нас, не само за Балканите.“

В мига, когато се създава историята на българите, над Бяло море се кръстосват погледите на евангелиста Йоан, автора на последната книга от Новия завет – „Откровението на Йоана“, известна повече като „Апокалипсис“, и на непознатия Паисий Хилендарски. Заточеник на остров Патмос и унижаван член на светогорското монашеско братство, отдалечени със 17 века, едновременно поглеждат към „тайните на мрака“, „хаоса тъмний“, „волята божья“. И – нота бене! – колкото и да са страшни виденията на Йоан, колкото и да са мъчителни предчувствията на Паисий, душите винаги се оставят открити за вярата, надеждата и любовта. При пълен разгул всепобедното зло не е всичко. Винаги ще има добро и зло, бяло и черно, светлина и мрак.“

Иван Вазов и „Мисъл“

Гледната точка на „Скитнишки песни“

Проф. Цветан РАКЪОВСКИ

Този текст има за опора една недотам забележима (и забелязвана) стихосбирка на Иван Вазов – „Скитнишки песни“. Излязла на ръба между XIX и XX век (1899), тя се превръща в точка на пречупване между две поетики и два модела за естетизиране на природата. Единият е „остарелият“ модел на Вазов, а другият е модерният на Пенчо Славейков.

Сбирката „Скитнишки песни“ е обемиста, има 70 страници, които побират 50 творби. Вазов не е усетил къде е пределът, мярата за поетическа книга. До тази своя десета поетическа книга той доказва, че не страда от излишна скромност – последните три до „Скитнишки песни“ („Италия“, „Сливница“, „Звукове“) също са големи сборки. Макар и по-камерна от тях, новата не само изглежда голяма, но и някак разхвърляна – 50-те стихотворения трудно се удържат в единни контекстови хоризонти. Сигурно заради това се е получил разнобоят между безспорно пейзажните „По здрач“, „Замъкът на Заград“, „Не я будете“ и от друга страна такива социални елегии като „Елате ни вижте“ и „Друг век“. А и като че не на място са и текстове като „Изгнаници“, „Овчар македонец“ и „Вълшебен пир“, които видимо са писани по друго време и за друга природа.

Поетическото творчество на Вазов е разнородно, но пък всички негови сборки са подчинени на една тотална идея за българското (име, минало, език, вяра, природа и пр.). Това се изтъква винаги, във всеки метатекст, който има за обект творчеството на този автор. Стихосбирката „Скитнишки песни“ в подзаглавието си уточнява, че е плод на „впечатления и усещания от Малката и Голямата Стара-Планина“. Това значи, че от нея трябва да се очакват предимно образи на Планината. Иначе казано, книгата се центрира около идеята за природата – тя е национално конкретна и това се доказва от употребените 56 пъти имена на български тополи (Искър, Заград, Седемте престола, Бабини плазове, Черепишки манастир, Своге, Челопеч, Погледец...). В същото време Вазов превръща този български образ на природата в духовна проекция: „Аз дъхам с нейния дроб, // размесен в живота и ... // и дишам с битието на всемирът“ („Във всемирът“, 19); както и: „И Бога свещи, виждах ясно // ... наред Той беше – вред изправен“ („Молитва в планината“, 43).

И в двата жеста на лирическия Аз (да конкретизира и да синтезира) определението „българско“ (място, природа, име) не се губи. Напротив, то прозира дори при субективизация като в двата последни читата – родната планина има божествена същност. Подобни идентификации са важен стилос белег за Вазовите стихове, те са неговият модел за пейзажна лирика. В нея природното е осветено от религиозното, географското се контекстуализира от умозрителното вгълбяване във въпроси от глобален характер – достойнство, лична адекватност спрямо природната тоталност и хармоничност, недосегаемост и вечност.

„Скитнишки песни“ отиграва един изпитан образ в девет предишни поетически книги. По обясними причини от този образ може да се отдели само сборката „Италия“. Навсякъде младият Вазов и зрелият „национален поет“ конструира приблизително подобни внушения, породени от вида на природата. Тя извиква възхита и преклонение.

Не така мислят природата като литературен образ в кръга около списание „Мисъл“.

Ще направя скок към стиховете на Пенчо Славейков, посветени на природата. Да припомним, че неговата първа сбирка с „песни“, „Момини сълзи“ (1888), включва и няколко чисто пейзажни творби. Като цяло тази книга не издържа критериите на вече изучения Славейков и той отказва да я припознава като своя първа крачка в поезията. Но редом с от-

¹ Вазов, Иван. „Скитнишки песни“. София, Издава „Придв. печатница Бр. Прошекови“, 1899.

Иван Вазов. София, 3 март 1910 г.
НЛМ – Инв. № 503

Факсимиле на корицата на стихосбирката „Скитнишки песни“ (1889 г.)

рициането той започва да публикува от 1892 г. насетне предимно в „Мисъл“ и в „Българска сбирка“ лирически цикли под общо заглавие „Момини сълзи“. Този факт ми дава основание да мисля, че поетът Славейков опитва, макар и с по-късна дата, да поправи грешките на собствената си младост – той публикува под това заглавие лирически миниатюри с пейзажен характер. Ето по години някои от по-известните му емблематични поправки: „Капчици дъждовни“ (1892), „Плакала е горчиво нощта“ (1893), „Во стаичката пръска аромат“ (1894), „Тихо вее вечерна прохлада“ (1896), „Вей долняка и отвява“ (1897), „Ясний месечко се смеи“ (1898) и „Спи езерото“ (1899). По-голяма част от текстовете, публикувани в двете списания в цикли под водещо заглавие „Момини сълзи“, влизат в уникалната сбирка „Сън за щастие“ (1906).

Умишлено отбелязах годините на публикация на тези известни миниатюри на Пенчо Петков Славейков. Към края на XIX в. той, немският възпитаник, има ясна представа от жанра „пейзажна лирика“ – уроците на Йохан Волфганг фон Гюте и Кристиан Йохан Хайнрих Хайне дават завиден резултат. И той се изразява във: 1) внимателно изчистване на художествения свят от глобални понятия (родина, вяра, език, история); 2) редукция на грамадните образи (планината, върха, водопада, скалата) до камерния вид на облака, езерото, дървото; 3) смалвяване на тоталното понятие за време и неговите проекции „минало – сегашно“ до утрото, залеза, вечерта, пролетта.

Към 1899 г. (когато излиза „Скитнишки песни“) списанието на „младите“ („Мисъл“) все още пази почителна дистанция и уважително отношение към Вазовата поезия. Нека отбележа по-ясно – „Мисъл“ още не воюва с Вазов. Негативните отзиви са разхвърляни другаде (примерно във вестник „Пряпорец“).

БЛАГОДАРЯ ТИ, БОЖЕ!

Иван ВАЗОВ

Благодаря ти, вишний Боже,
че ми живота съхрани
до днес, душата ми да може
на тез да се порадва дни.

Благодаря ти, дете мога,
пред жизнения предел застал,
в народния възторг, тревога
и аз да имам своя дял.

Сполай ти, че не ме повика
в ония тежки часове,
когато в сълзи, в скръб велика
народа български живе

и пред скръбта на мойте братя,
що траур черен помрачи,
да умра, кат мълява проклятия
и със отворени очи.

Благодаря, че пак настала
свещена радост и за мен,
и мога лирата млъкнала
да взема с трепет въдъхновен,

и в песни си да заживея
аз пак с народната душа –
нали пееца все със нея
до днес трептя, страда, диша?

Благодаря ти, вишний Боже,
че ми живота съхрани
до днес, душата ми да може
на тез да се порадва дни.

Сполай ти, че не ме повика
в ония тежки часове,
когато в сълзи, в скръб велика
народа български живе

Ръкопис на част от стихотворението
„Благодаря ти, Боже!“
НЛМ – Инв. № 743

Сполай, че родината млада
видях с безсмъртния венец;
изпитах висшата услада,
що би изпитал тук певец;

че да фърча крила ми даде
духовни – светла благодат,
от хиляди младежи млади
да се почувствувам по-млад!

Смъртта? Да дойде! Не бледнея...
Какво, че вече ще съм прах?
През таз велика епопея
аз сто живота изживях!

Февруари 1916 г.

В последното десетилетие на XIX век излизат две стихосбирки от Вазов – „Звукове“ (1893) и „Скитнишки песни“ (1899). И двете са посрещнати с благосклонни оценки. Поетическата книга „Звукове“ „възхищава, пленява и въодушевява“ рецензент като д-р Кръстев и той вижда Вазов в ролята на поет, който „отражава надеждите и идеалите на своето време“². В тази обширна публикация редакторът Кръстьо Кръстев се връща назад и с днешна дата (1893) дава висока оценка на „Поля и гори“ и „Епопея на забравените“.

Сбирката „Звукове“ е одобрена и от Титус Сапоцко, според когото книгата има „устрем на идеята и прелест на формата“³.

Интересна е третата рецензия – тази за „Скитнишки песни“. Подписана е с инициал „С.“. Този инициал по същото време се ползва в различни периодични издания от Антон Попстоилов, Антон Страшимиров, Стефан Бобчев, Стилиян Чилингиров. Но и от Пенчо Славейков. От списъка отпадат по разбираеми причини А. Попстоилов (той е фолклорист) и Ст. Бобчев (той е водач на противников отбор – сп. „Българска сбирка“), не може да бъде рецензент и Ст. Чилингиров (към декември 1899 г. тъкмо е навършил 18 г.). Остават Антон Страшимиров и Пенчо Славейков.

Рецензията за сбирката „Скитнишки песни“ на Вазов не само е положителна, тя е натежала от суперлативи. Извежда определения като „нашия народен поет“, „стария майстор“, стиховете са „добри проби за таланта“. В края има лека закачка: „Колкото и да сме убедени, че с тая си сбирка той не внася нови богатства в нашата литература, която до сега умеи богато да дари, искрено желаем на поета и за напред да не напуска литературното поле“⁴. Ситуацията с изясняване на авторството на рецензията се заплита и от други два факта: 1) в библиографския том за Пенчо-Славейковото творчество такава рецензия не съществува⁵; 2) по повод „Болната змия“, 47-о стихотворение в „Скитнишки песни“, Вазов споделя по-късно пред Иван Шишманов: „Посветено е на П. С. (трябва ли да ти казвам кой се крие под тия букви?), който постоянно ме хулуше в „Мисъл“ и другеда“⁶.

² Кръстев, Кр. Поетът и обществото. // В: „Мисъл“, г. II, 1893, кн. 12 (май), с. 729, 733.

³ Сапоцко, Титус. „Звукове“. Лирически стихотворения от Ив. Вазов. // В: „Мисъл“, г. IV, 1894, кн. 3-4 (юли), с. 392.

⁴ С. „Скитнишки песни“ от Иван Вазов. // В: „Мисъл“, г. IX, 1899, кн. 10 (окт.), с. 363-4.

⁵ Вж.: Славейков, Пенчо. „Библиография“. София, НБКМ, 1966.

⁶ Шишманов, Иван. Иван Вазов. Спомени и документи. София, „Български писател“, 1976, с. 252.

Аз притежавам първото издание на сбирката и в нея не откривам посвещение – разположено на с. 66 и 67, „Болната змия“ е от онези стихотворения в книгата, които имат слаба контекстова мотивация. То няма за цел да естетизира природен обект, а да обиди, да постави на мястото му критик като Пенчо Славейков. Така че според мен е изключено рецензията да е писана от него. Но едва ли е писана и от Антон Страшимиров, защото неговото участие в течението на сп. „Мисъл“ е по-скоро случайно, отколкото промислено сътрудничество (там има един негов разказ, „Бойчова майка“, публикуван през 1895 г., кн. 9-10, с. 899-907).

За мен не е важно кой е авторът на тази рецензия – може да е и Иван Андрейчин, който е водещ редактор на „Мисъл“ за тази десета книжка. По-важно е, че това е последната позитивна реакция по повод поезията на Вазов, т.е. след тази 1899 година Списанието, културната институция „Мисъл“ рязко сменя посоката на отношението си към Поета. Първият сигнал е даден още през есента на 1899 г. в статията „In corpore“, след това през декември същата година в „Дъвчачи на думи“ – и на двете места Пенчо Славейков държи да нарече поезията на Вазов плод на „афектирани излияния“, изпята по подражание и пълна с „мукавени херои“⁷.

Вторият сигнал е мълчанието – за поредната стихосбирка на Вазов „Под нашето небе“ (1900) в „Мисъл“ няма и дума нито през тази, нито през следващата година. Положителните оценки за „Грамада“, „Немили-недраги“, „Новото гробище над Сливница“, „Епопея на забравените“ остават в миналото. Със своите непроменливи образи на българското (минало, сегашно, вечно) поезията на Иван Вазов вече се оценява от гледната точка на друг идеологически регистър – модерното (индивидуалистично) художествено съзнание. Поколенческата разлика за първи път се откроява в „Скитнишки песни“ – до появата на тази книга Пенчо Славейков многократно демонстрира как природата може да олицетвори един интимен сън или блян по щастие. Със „Скитнишки песни“ обаче за десети път „националният поет“ Вазов привързва природата към националните имена. Така книгата му по свой начин доказва, че е граница между две епохи. За десети път той потвърждава, че границата затова е и предел, защото не се променя.

⁷ Славейков, Пенчо. „Събрани съчинения в 8 тома“. София, „Български писател“, т. 4, 1958, с. 189 и 235.

„На теб, Българо свещенна...“

НА БЪЛГАРИЯ

На теб, Българо свещенна,
покланям песни си сега.
На твоите рани, кръв безценна,
на твоите жалост и тъга,
на твоите сълзи и въздишки,
на твоите страсти и тегло
и на венеца мъченишки,
кой грей на твоето чело.

Прокуден тука на чужбина,
далеч от твоите гори,
сърцето ми сега проклина
тирана, който те мори.

Приими тез песни, майко мила,
отйек на жалостний ти зов
и плод на сладката любов,
с коя душа ми си пълнила;
приими тез песни, пълни с гнев,
кат вихъра, що пей по друма,
ту жални, кат шумът на Струма
и като горския напев.

О, майко, аз видях тиранът,
като ръцете си вапца
в кръвта на твоите деца
и чух как плачеше Балканът,
и твоите сини небеса!

Но през червените пороци,
що ти проля във таз борба,
аз видя дните ясни твои
на твоюта бъдеща съдба.

Дано таз вяра, туй мечтанье
не се разбие в някой брег
и твоя зов да не остане
като в пустинята без ек.
30 ноември 1876

НОВОТО ГРОБИЩЕ НАД СЛИВНИЦА

Покойници, вий в други полк минахте,
де няма отпущ, ни зов за борба,
вий братски се прегърнахте, легнахте
и „Лека нощ!“ навеки си казахте –
до втората тръба.

Но що паднахте тук, деца бурливи?
За трон ли злат, за някой ли кумир?
Да беше то – остана бихте живи,
не бихте срещали тъй горделиви
курушума... Спете в мир.

Българо, за тебе те умряха,
една бе ти достойна зарад тях,
и те за теб достойни, майко, бяха!
И твоюто име само кат мъляваха,
умираха без страх.

Но кой ви знай, че спите в тез полета?
Над вашия гроб забвението цъфти.
Кои сте вий? Над сянката ви клета
не мисли никой днес освен поета
и майките свети.

Борци, венец ви свих от песен жива,
от звукове, що никой не сбира:
от дивий рев на битката гръмлива,
от еката на Витоша бурлива,
от вашето ура.

И таз венец – той няма да завене,
и тая песен вечно ще гърми
из българските планини зелени,
и славата ще вечно пей и стене
над гробни ви хълми.

Почивайте под тез могили ледни:
не ще да чуите веч тръба, ни возд,
ни славний гръм на битките победни,
към вечността е маршът ви последни.
Юнаци, лека нощ!

1885

БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК

Език свещен на моите деди,
език на мъки, стонове вековни,
език на тая, дете ни роди
за радост не – за ядове отровни.

Език прекрасен, кой те не руга
и кой те пощади от хули гадки?
Вслушал ли се е някой досега
в мелодията на твоите звуци сладки?

Разбра ли някой колко хубост, мощ
се крий в речта ти гъвкава, звънлива –
от руйни тонове какъв разкош,
какъв размах и изразитост жива?

Не, ти падна под общия позор,
охулен, опетнен със думи кални:
и чуждите, и нашите, във хор,
отрекоха те, о, език страдални!

Не си можал да възплътиш във теб
създанията на творческата мисъл!
И не за песен геният ти слеп –
за груб брътвеж те само бил орисал!

Тъй слушам сè, откак съм на света!
Се туй ругателство ужасно, модно,
се тоя отзив, низка клевета,
що слетя всичко мило нам и родно.

Ох, аз ще взема черния ти срам
и той ще стане мойто възхновение,
и в светли звукове ще те предам
на бъдещото бодро поколение;

ох, аз ще те обриша от калта
и в твоя чистий бляск ще те покажа,
и с удара на твоюта красота
аз хулниците твои ще накажа.

Пловдив, 1883

ОТЕЧЕСТВО ЛЮБЕЗНО, КАК ХУБАВО СИ ТИ!

I
Отечество любезно, как хубаво си ти!
Как чудно се синее небето ти безкрайно!
Как твоите картини меняват се омайно!
При всеки поглед нови, по-нови красоти:
тук весели долини, там планини гиганти,
земята пълна с цвете, небето със брилянти...
Отечество любезно, как хубаво си ти!

II
Коя земя от теб е по-пъстра, по-богата?
Ти сбираш в едно всички блага и дарове:
хляб, свила, рози, нектар, цветя и плодове,
на Изтокът светлика, на Югът аромата;
горите ти са пълни с хармония и глад,
долините с трендафил, гърдите с благодат.
Коя земя от теб е по-пъстра, по-богата?

III
Отечество, не си ли достойно за любов?
Кой странник без въздишка можа да те остави?
Кой има сила твоите картини да забрави?
Що нямаш ти? Що липсва под синия ти покров
в случай, че бог би искал Едемът да премести
и своя рай прекрасен при Емус да намести?
Отечество, не си ли достойно за любов?

IV
Ти рай си, да; но кой те прилично оценява?
Не те познават даже децата ти сами
и твоюто име свято не рядко ги срами!
Какъв ли свят прекрасен в теб йоще скрит остава?
Какви ли тайни дремят, богатства, красоти
по твоите долини, поля и висоти?
Ти рай си, да; но кой те прилично оценява?

V
Ах, ний живейме в тебе, кат същи чужденци,
и твоят дивен вид ни не стряска, не привлича.
Рогачът в планините по-много те обича,
по-харно те познават крилатите певци,
но ний не видим нищо, нам нищо не ни трябва,
доволно е, че даваш покривката и хляба,
и ние в тебе, майко, ще умрем чужденци!

Хисар, 1882

и. Вазов

Иван Вазов (втора редица, първият отдясно наляво) сред дейците на Българското централно благотворително общество. Букурещ, 1877 г. НЛМ – Инв. № 452

Иван Вазов, София, 1891 г.

ЛИНЕЕ НАШТО ПОКОЛЕНИЕ...

Линее нашто поколение,
навред застои, убийствен мраз;
ни топъл луч, ни възхновение
не пада върху нас.

Къде вървим, не мислим твърде,
посока няма в нашия път,
спокойно бият тесни гърди,
кога от злоба не кипят.

Стресни се, племе закъсняло!
Живейш ли, мреш ли, ти не знайш!
След теб потомство иде цяло –
какво ще да му завещайш?

Ил твоят път се веч изравни?
Ил нямаш други ти съдби?
Ил нямаш ти задачи славни
и цяло бъдеще с борби?

Недей оставя, мили боже,
без лампа твоя свет олтар,
без химна твоето подножие,
без вяра живата си твар!

Недей оставя без звездица
моряка, в нощний мрак остана,
без утро мъничката птица,
народите – без идеал.

Януари 1883

„ЕЛАТЕ НИ ВИЖТЕ!“

Се таз вик ме среща, изпраца по пътя,
по кръчми, по жижи – ума ми размътя.
Отбивам се в селското бедно жилище:
картина плачевна душа ми покрътя!
„Елате ни вижте!“

Под – гола пръст! Смарад, дим, стени окадени,
тъмничен въздух; в полумрак потопени
човеци и дрипи... На също гноище
лежи скот и стопан, духовно сближени.
„Елате ни вижте!“

Зла бедност! Неволя! Души затъпели,
набърчени булки, деца застарели;
къс ръжено тесто в пушливо огнище
загръва се там за гърла изгладнели.
„Елате ни вижте!“

Тегло, запустение!... Дълбока неволя
живота от радост, от всичко оголя!
Тор мръсен смърди сред трънливо дворище.
И болести, смърт тук боравят на воля...
„Елате ни вижте!“

И вечно труд тежък и пот непрестанни –
и пак оскудия и дни окаяни.
Зло възда за смях и за песни заприщи!
Тук бедност вековна е гост постоянен.
„Елате ни вижте!“

И чупи се воля и дух под хомота
на нужди, в дълбока нощ гасне живота:
ни луч от съзнание под покрива нищи!
Човекът словесни паднал е до скота.
„Елате ни вижте!“

„Елате ни вижте!“ – той моли и стене, –
вий, мъдри велможни, от нази гоени...
На миг напуснете там вашето тържище
на шум и на фрази, богато платени –
„елате ни вижте!“

Вий, дете в покой и в палати стоите,
към нас приближете – вий, славни, вий, сити!
Зърнете през нашто изгнило плетище
и може би вам ще настръжнат космите!
„Елате ни вижте!“

Тогаз за народа се бихте смислили
и срам, угризение бихте сетили.
И вашето сърце със болка заби ще.
О, доста на думи сте нази любители –
„елате ни вижте!“

Иван ВАЗОВ

Пристигнахме доста рано на Карнарския хан. Както е обичаят, отседнахме там и влезнахме в кръчмата, за да си починем и хвърлим по чашка гроздова ракийка, преди да уловим кривините на Стара планина, която се зеленееше пред самата вратна на хана.

Аз пътувах насам за пръв път. Но троицата ми другари съграждани бяха стари влашки хаджи и познаваха добре пътя за Влашко – Колхидата някога на сопотненци и карловци, – задето ме изпращаше баща ми с десетина минца, пуснати в портмонето ми, plus- няколко благословии за честита печалба под крилото на един сродник.

Ето защо през целия път дотука мене ме преследваха безпощадно, като конска муха, куплетите на блудкавичката песен:

*Лятна нощ се превалява
и след лъскава зора
млад юнак си кон извежда
из железните врата.*

*С бащина благословия
той на коня възседнал,
за честита търговия
той намислил и тръгнал.*

Със сухоежбината, която си носехме, ние направихме лека и бърза закуска, която подслаждахме с весели разговори, вшутявки и смешове. Защото на човека става весело, когато ще пътува през една Стара планина пролетно време и когато денят е чудесен и дружината е добра.

Ние не бяхме сами в кръчмата. В единия ъгъл, навътре, седяха мълчаливо двама други пътници. Те бяха пешаци, както личеше по пътниците им тояги, и небългари, както се виждаше по облеклото им. Единият, с твърде космато и почерняло от слънцето лице, с див и блестящ поглед, беше в късо извехтяло зелено сетре, с жилетка и панталони окъсани и с някаква си овалена кърпа, увита около шията вместо вратовръзка. Широкополата му смачкана шапка, твърде прихлупена въз навъсеното му лице, придаваше още повече мрачност на тоя господин и непобедимо наумяваше легендарните разбойници в Аbruците.

Другарят му, напротив, рус, белолик, без брада, малко приличаше на италианец, а още по-малко на италианец от Калабрия; той имаше по-успокоителен вид, носеше късичка синя блуза, сини широки панталони и плитка капелка на главата с въткнато петлово перо – всички еднакво изхлузени и износени. Само краката му бяха в българска премяна – цървули. Очевидно те бяха италианци, работници по Хиршовата железница, която се строеше тогава, или пък – от някоя каменоломница.

Тия двама хора изрядко си погълчаваха някоя дума тихичко и повечето гледаха към нас и като че искаха да проумяват какво говорим и за какво се смеем...

Приятната закуска пред приятното пътуване ме направи особено дружелюбен и излиятелен. Аз посегнах да почерпя по с едно вино симпатичните земляци на Данте и Петрарка.

Но един от другарите ми смигна и ми пошушна:

– Що ти трябва? Недей има работа с тях...

– Защо? – попитах го с поглед само.

– Не са чисти хора... аз като че ги познавам – допълни той таинствено.

Аз го пак погледнах в недоумение.

– Хай да си тръгваме... Тука не е за нас – каза той безпокойно.

– Хаиръси? – пришепна другият спътник.

– По-лошо, по-лошо... – избъбра първият.

Това обстоятелство позамрачи веселото разположение на духа ми. Наставахме да се разплащаме. Когато пред тезгяха на кръчмаря отварях портмонето си, единият чужденец, белоликият, не знам как, също се намери там; аз забелязах, че той успя да хвърли бърз поглед на жълтиците, като пресегаше да вземе тейфтерче цигарени книги от поличката над тезгяха. Това му движение ми даде възможност и аз да съзря под отзиналата му блуза главичките на два револвера и дръжката от бяла кост на една огромна кама.

Такова пълно и тежко въоръжение у един беден и пешак пътник не беше обикновена работа. Навярно другарят му пък трябваше да прилича на арсенал, ако му свалеше някой дрипавото сетре – та него и лицето му го издаваше, че е

ИЗ КРИВИНИТЕ (Едно възпоминание)

и. Вазов

Иван Вазов. София, 1920 г.
НЛМ – Инв. № 432

настоящи Фра Дяволо! Предупреждението на другаря ми, прочее, беше основателно: ние имаме пред себе си живи разбойници! Но русият повече ме плашеше сега...

Ние потеглихме въз планината. При първия завой ние се обърнахме назад и с удоволствие забелязахме, че те си останаха в кръчмата. Случайно и едно заптие от вардата ни стана другар. Ние се освободихме.

Широкият Троянски проход захваща и криволичи между зелена габърова гора, която облича цялата планина тъдява. Тия гъстасти стават по-високи и по-буйни, колкото се отива нагоре, и заграждат като две стени пътя в многобройните му зигзаги. Из вътрешността на гората се разнасяха весели рулади от песните на слави. Дръгливите загорски коне бавно, но бодро пристъпваха по каменливия и мъчен път, насаен с трапища, изрити от пороите. Те пръхаха от удоволствие, като поемаха с широките си ноздри прохладния и роден там планински въздух. Заедно с възвишаването и панорамата на долината се разширяваше, гледката ставаше по-обаятелна. Аз се прехласвах и не можех да се наситя и нарадвам на тия живописни и райски хубави ландшафти между Стара планина и Богдан. За да ми не бърка нищо на съзерцанието аз отпуснах поводника на коня и се оставих на инстинкта му. На места се даже поспирах. Така щото по едно време видях, че дружината ми

отминала и се изгубила напред. Аз останах сам в гората. Тогава неволно ми хрумна пак за двамата подозрителни италианци и се се озърнах назад, но пътят оставаше пуст. Стана ми някак неловко, студено. Защото една гора в Турция означава хайдушки вертеп. Всяка гъста шубрака може да изкара едно нападение, всеки шумак – да донесе едно престъпление, да изригне един кръвник, както индийските лесове – една боа, един тигър или пантера. Горските проходи, сиреч най-романтичните места на България, бяха най-опасните: всяко такова място преговаря в шума на листата си не поетически легенди за самодиви и русалки, а кървави истории за убийства и ужаси. Ето защо, когато пътуваше човек сам из тях, гъстаците заприличаваха на пусии и шумтенето им ставаше мистериозно-страшно, като шепота на един заговор...

Въображението насяваше с подозрителни симптоми околността. То търсеше и съглеждаше между бръдясалите стъбла на дърветата и сплетените им клонове ту цветта на една арнаутска пушка, ту гъбвите на злодейци, ту дългите поли на черкези, които се гушеха в гъстялака... Самотията около мене ми тегнеше... Извиках веднаж, дважд, напосока, дано ми се обадят – да чуя поне човешки глас, – но ми отговориха само екове... Аз задупчих енергически търбуха на коня си, но той беше заморен вече. Местността добиваше все повече враждебен вид. Слънцето припече, ветрецът престана, гората заглъхна; само бръмченето на рой мухи се чуваше сега, и то твърде гръмливо, сред мъртвешката тишина... Аз вървах вече между две високи стени от дървета. Един разбойник не би намерил по-сгодно място за престъпление. При един завой инстинктивно се обърнах назад и потръпнах: видях двамата италианци, че се мярнаха на пътя и тозчас потънаха в шумака. Разбрах всичко: пътят правеше тука остър лакът; очевидно те нагазиха напреки през гъстялака, за да ми излязат отпреде и пресечат пътя, вярвайки, че не съм ги видял... Тогава аз силно боднах коня. Когато дойдох на точката на пресрещането, видях, че двамата злодейци идеха през една козя пътека – два-три разкрача ни разделяха само! Тогава заках по един лудешки начин, без да обръщам внимание на урвестите места, ни на дълбоката пропаст, над която пътят се намери. Като за беда той стана по-лош: препречваха го редове озъбени канари, които образуваха някакви неправилни и невъзможни стъпала по стръмнината му. На едно такова стъпало конят

Илюстрация към разказа „Апостолът в премеждие“. Художник Христо Нейков.
НЛМ – Инв. № 2216

се подхлъзна и падна. Краката ми се закачиха във въжените стремени и аз с ужас разбрах, че изплашеното животно в напъванията си да се повдигне се подхлъзваше и наваляше неудържимо към дълбоката пропаст заедно мене. Надахдох вик... В същия миг над главата ми се мярнаха и главите на злодейците... Аз видях, че русият извади камата си... Тозчас усетих, че краката ми се освободиха от фаталните примки, и аз се оттеглих бързо настрана. Конят, хванат за поводника и облекчен от товара си, скокна тутакси на краката си, цял разтреперан от чувството за страшното и избягнато премеждие.

Аз се пококопитих.

– Грация, синьоре – избъбрах към двамата „злодейци“, които сега играеха ролята на мои спасители, крайно покъртен от страха, от смайване и от благодарност...

Аз машинално извадих портмонето си и дадох всичко, каквото имаше вътре, тоест ядката на бъдещата си фортуна. Русият италианец не прие и извика:

– Но, но, но! (Не, не, не!)

Па и двамата ми помогнаха да се кача.

– Грация, грация, синьоре... – повтарях им аз единичките италиански думи, които знаех, като потеглих пак.

Двоицата италианци пак изчезнаха в гората.

На следния завой аз срещнах Здравка, кираджия си, който се връщаше да ме дири.

Дружината, доста безпокойна от замаиването ми, ме възкачваше на една полянка горе. Аз бях доста сърдит, но не ми загатнах нищо за странното си приключение. Едно от досада, друго от страх да се не загаврят, понеже чувствавах, че още треперех.

Кога само стигнахме в Троян, аз попитах пак единия другар:

– Какви бяха тия италианци, дето ги видяхме на Карнарския хан?

Той ме погледна значително.

– Аз нали ти казах? Късо...

И направи знак, че не желае да говори повече за едно опасно нещо.

– Хайдуци ли? – шепнех аз.

– Над хайдуците баш хайдуци – каза той.

– Отде ги знаеш?

– Едномо познах... Късо. Пази боже да се срещнеш с такива хора.

И видът на тоя предпазлив другар ставаше още по-тайнствен.

Аз напразно се трудох да изчепкам от устата му нещо по-положително.

Но за случката си аз не му казах.

Две години след това аз се завърнах живо и здраво в родното си място, без да успея да стана нито Крез, нито Ротшилд във Влашко. Вместо грамада злато баща ми с ужас видя, че изтърсих пред него куп ръкописи с раздирателни поеми и оди!... В първите дни на завръщането си отидох на гости у приятеля К. Там заварих куп младежи. Моето неочаквано влазиане ги посмути; те се спогледаха знаменателно и крадешком. Аз разбрах недоумението им и угадих характера на събрането им: от два-три дена се носеше слух, че дякон Левски е в града; това събрание беше свикано или от него, или за него несъмнено.

– Господин К. – извиках високо и почти в негодувание към домакина, – моля ви, срамота е това шушукане, запознайте ме и мене с българския герой и апостол Левски!...

При тия мои думи възцари се пълно мълчание.

Мнозина обърнаха очи към врачката на едно килерче, която скръцна.

Излезе оттам един господин; той беше облечен селски.

– Та ние се веке познаваме от старо време – обади се същият весело, като приближаваше към мене.

– Ах, вие ли сте? – извиках замаян и поразен, като познах в тоя селянин русия италианец в синята блуза при карнарските кривини, същия, който преряза с кама стремениата.

И ние се прегърнахме сърдечно и целунахме пред слисания насроко съставен комитет, на който и аз станах член.

Така се аз запознах с Левски.

Кой беше другият, черният италианец в карнарските кривини, не узнах; но няма съмнение, че и той беше апостол.

Никола ИВАНОВ

Когато говорим за българската национална литература и определяме най-големите ѝ творци, няма как първото име да не бъде на Иван Вазов. И то не защото е определен за Народен поет и Патриарх на българската литература от българския народ.

Само снизходителна иронична усмивка предизвиква у мен тезата, че „народът“ бил определил Иван Вазов за „Народен поет“. Колкото и Вазов да е достъпен автор, при една масова полуграмотност и частична неграмотност на населението тогава, колко от така наречения „народ“ е разбирал от изкуство, за да се изказва по въпросите му! Това, че знаеш азбуката, може да сричаш или четеш, съвсем не означава, че разбираш от изкуство. Защото освен да можеш да четеш, трябва да можеш и да прочетеш. Между четене и прочитане има съществена разлика. Като „Народен поет“ Вазов са го определили Константин Величков и професионалисти-литератори като професорите Иван Шишманов, Боян Пенев, Михаил Арнаудов и други критици. Захарий Стоянов бе наложен в литературата ни като класик и наречен „българският Тукидит“ не от някакъв имажинерен „народ“, а от професор Александър Балабанов. Същото се отнася и за оценките и налагането на всички български класици и значими автори. Така е за цялата световна литература и за всички изкуства. Това определят хора-професионалисти и зрящи със сетивата си за истинското изкуство. Същото важи и за всички останали сфери на живота и тук не става дума за елитарност и подценяване на народа, а за обективност. Защото изкуството може да е за множеството, но не и за всички. И защото мнозина са призвани, но малцина са избраните.

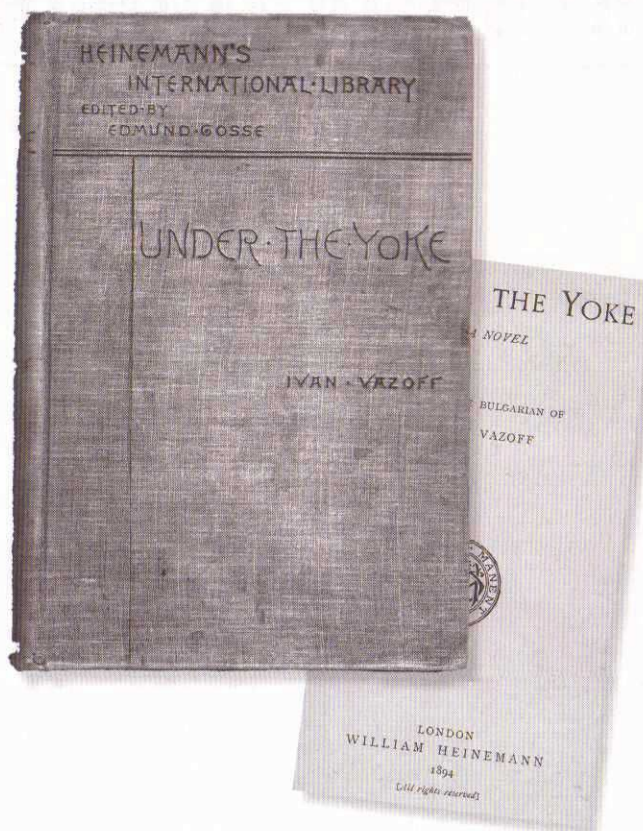
Но при Вазов се получава пълно съвпадение между критическата и читателската „народна“ оценка. Както обикновено става, животът на талантливите винаги е съпътстван с унижения, защото, както казва Илия Бешков: „Талантливите са малко, останалите им отмъщават“. Пуста завист!!! Особено българската, на кой ли талант не сме вгорчили живота.

Известна е неприязънта и неприемането между кръга „Мисъл“ и Иван Вазов, в основата на която е Пенчо Славейков. Колко обиди е търпял Народният поет от Пенчо Славейков и другите от естетическия кръг. Най-активен от четворката по отношение на Вазов е д-р Кръстев. В първата литературно-критическа статия на младия критик за творчеството на Вазов, Иван Вазов. Етюди за стихотворната му поезия“ той определя поезията му като „една крачка напред в литературното ни развитие“, споделя, че е бил във „възхищение“ от нея. И допълва: „Мисълта за една защита на поезията въз основа на днешната наука, философията, е зряла у мен паралелно с изучаването на Вазовото творчество и се е развивала в жива връзка с неговото благотворно влияние върху ми. Те са били в душата ми като едно неразделно цяло“. Той защитава стихосбирката „Италия“ на Вазов и критикува отрицателната оценка на Петър Пешев за сборника. Д-р Кръстев пише: „Лирическите звуци в „Италия“ сякаш, че са били определени да завършат „лирическата епоха на неговото творчество. И те заслужават тая чест – те са възхитителни като една италианка, те са мили като нейните черни, пламенни очи...“; „Италия“ е майската китка, тя е трендафилът в оня венец, с който потомството ще увенчае челото на първия, най-честития български поет“. В по-късна статия критикът споделя, че Вазовата лирика го е „възхищавала, пленявала, въодушевявала и излъвала с високи чувства“. Пише възторжено и за белетристиката на Вазов.

По-късно д-р Кръстев променя коренно оценките си за творчеството на Иван Вазов. Нарича „Утро в Банки“ „анекдоти от най-долна проба“. Други Вазови прозаични творби определя като „угарки“, „калпава стока“. Поезията на Вазов вече е „наивна“, „безсъздържателна“, „плитка“, „остаряла“. Най-сурова е оценката на д-р Кръстев за драматургията на Вазов: „В историята на нашата драма ще се говори само за негови грехове“. Критикът обобщава, че Вазов е написал творби, за които „не би се простило и на петстепенни поети“ и това се дължало на „слаба литературна култура“. А това, че публиката харесва Вазовите творби, според д-р Кръстев се дължи на тая „папач критика“, на „невезежи в работата си учители по литература“, „на бездарни поети и побъркани публицисти“, възпитавачи хората в „литературно безвкусие и невежество“. В последна сметка Иван Вазов прощава на д-р Кръстев отношението към него и творчеството му.

Пенчо Славейков под псевдонима Любомир Циклин публикува статията „Един стар херой“, където признава някои заслуги и постижения на Вазов, но дава слаба оценка за романа му „Нова земя“ и определя поемата „Грамада“ като „последният пролясък на един угасящ талант“. Несправедливо атакува и образите в романа „Под игото“, обвинява го в „некадърността да композира“. Злобно и язвително пише: „поетите, особено лошите поети, страдат от невинната психическа болест, известна под име самозаблуда... Съзнанието на г. Вазова, че той е написал няколко хубави лирични песни, го е довело по един или друг път до самозаблуда, че той е най-добрият български поет...“. Казва, че Вазовите произведения „миришат на пот и спарен кабинетен въздух“. Завистта

ЗАЩО ВАЗОВ

Факсимиле на корицата и титула на първото издание на романа „Под игото“ (на английски език). Лондон, 1894 г.

Мигове от втория юбилей на Иван Вазов, София, 1920 г.

Иван Вазов сред членовете на юбилейния комитет

Министър Стоян Омарчевски чете решението на Народното събрание за народния дар

Иван Вазов и министър Омарчевски на излизане от Военния клуб

Снимките са от: „Прослава на Иван Вазов“. Сборник за тържествата и честванията на народния ни поет по случай 50 год. от неговата книжовна дейност. Съст. Ст. Чилингиров. София, 1921.

и ревността на Пенчо Славейков по повод организирания 25-годишен творчески юбилей е очевидна: „...то е мнението, що въздига г. Вазова в очите на оная тълпа идиоти, която му направи многотрумен юбилей“. С огорчение Вазов споделя за Пенчо Славейков: „Опитваше се да внуши на обществото, че аз не съм никакъв поет... и му се ревнеша да бъде пръв поет“. Единствен от кръга „Мисъл“ Яворов не участва с нападки срещу Иван Вазов, защото е най-големия от четиримата.

По-късно кръгът „Мисъл“ в стремежа си да номинира Пенчо Славейков за „Кървава песен“ става причина Иван Вазов да не бъде българското предложение за Нобел за литература. А шансовете на Народния поет не са били малки. Още повече че когато през 1893 година в Англия в престижно издателство излиза „Под игото“, веднага се налага второ издание поради интереса към романа. В най-авторитетния английски вестник „Таймс“ и в други известни издания се появяват високи оценки на най-реномирани и авторитетни английски литературни критици. Критикът Едмънд Гос пише: „Едва ли някой би оспорил, че „Под игото“ е роман за съвременната история от много висока класа... На който и да е език, колкото и да е изтърган от сурьхупотреба, впечатлителният читател със сигурност ще се порази от изключителната красота на този епически роман, така просто и все пак изкусно построен, така пълен с неподправено обаяние, така пропит с чиста и огнена страст, така хуманен и деликатен, така модерен и същевременно така непосредствен и първичен“. И продължава в същия дух.

Нападките на кръга „Мисъл“ са довеждали Иван Вазов дотам, че в невъзможност да се защити, той е писал под псевдоним положителни рецензии за свои книги и творби. Разбира се, че нападките срещу Вазов са тенденциозни и несправедливи. Защото в един или друг жанр някои автори могат да превъзхождат Вазов, но като цяло ние нямаме равен на него като мащаб творец. Той не само ни връща националната история чрез литературното си творчество, но запълва една почти петвековна литературна пропаст. Вазов е гръбнакът на българския литературен организъм, у него е българският национален литературен код, националният ни литературен шифър. Вазов е олицетворение на българската чувствителност, а тя е различна от всяка друга национална чувствителност. Българите имаме различна чувствителност от англичани, французи, германци, гърци и които и да е други народи и това се наследява по кръв. За българската литература Вазов е като Стара планина за България – гръбначният ѝ литературен стълб. Рила и Пирин имат по-високи върхове от тези в Стара планина, но без Хемус не можем да си представим България, а Стара планина е нейният символ. Така, както Иван Вазов е символ и Патриарх на българската литература. И опитите днес да бъде омаловажен и иронизиран от някои самозабравили се новоизлюпени литературни лилипути, автори на безсилни хилави стихове, сива и безлична проза и текстове, да му посягат, трябва да бъдат отхвърляни абсолютно категорично. Те не съзнават и не проумяват, че щом фигури като Пенчо Славейков, д-р Кръстев и останалите не успяха да омаловажат творчеството на Патриарха, нямат никакъв шанс да го сторят.

Твърденията, че Вазов бил остарял, архаичен, неактуален и т.н. нямат никакви основания. Защо испанците не говорят подобни нелепости за Сервантес, англичаните – за Шекспир, италианците за Данте или Петрарка, французите за Флобер или Юго, руснаците за Пушкин или Гогол и т.н. Нима при тях националните езици не са се развивали и променяли през вековете, във времето?! Ние стигнахме дотам, че „преведохме“ „Под игото“ на „съвременен“ език.

Пък и какво си мислят те, закъснелите с осем-девет десетилетия. Вероятно не знаят, че не друг, а самият Димчо Дебелянов още през 1914 година пише, че Иван Вазов няма какво повече да даде като поетика на младите. И е абсолютно прав. Но той не отрича и не се подиграва на народния поет, защото е голям поет и може да оцени нещата. Вярно е, че да си служиш с поетиката на Вазов днес е наистина анахронизъм. За съжаление, някои примитивни автори го правят, но то си е за тяхна сметка. Но Той е Патриархът на българската литература и ще си остане такъв, докато има България! Вазов е писател с Мисия!

Обобщената цялостна обективна и справедлива оценка определя Иван Вазов като най-големият ни национален литературен творец. Безспорно той е най-крупната фигура в българската литература въобще. По езиковедски лексикални изследвания и статистики Вазов е българският писател с най-много думи в творчеството си – 52 568, а от първите 200 000 хиляди думи при него уникалните са 17 500 – повече от всеки друг наш писател! Той е сред строителите на съвременния български език, обогатява книжовния ни език, включвайки думи от народния речник, допитвайки се до Найдено Геров. Не всичко сътворено от него е с класическа стойност, но той има творби от високата ни национална класика в почти всички литературни родове и жанрове – поезия (от епическа до сонета), разкази, повести, романи, пътеписи, драми, детска поезия и проза... Иван Вазов е българският Омир, за българската литература Вазов е това, което е Омир за гръцката и античната.

Затова, въпреки всичко – Вазов. ■

БЕГЛИ СРЕЩИ С ИВАН ВАЗОВ

Симеон РАДЕВ

През моето детство¹ книгите на Вазов влизаха в Македония, тъй да кажа, крадешком и бяха опасни за оня, който ги притежава. От него знаех само това, което бе в читанката ни, минала през погледа на турската цензура. Оттам бях научил, незабравено и досега, стихотворението:

*След толкова години и скитане злочесто
аз пак се тук завръщам във родното си место...*

За Вазова като поет чух най-напред да говори по-старият ми брат Владимир, ученик в Солунската гимназия, гдето Константин Величков, емигрант, бе учител по българска литература. Тия, които бяха слушали неговите уроци, знаеха добре за Вазовото вдъхновено дело и за неговата слава. Не се сещам точно коя година беше, може би 1891, брат ми донесе в къщи първата част от „Под игото“, на страници, както бе почнал да излиза в Министерския сборник. И сега те са пред очите ми – пожелатели, смачкани, оръфани по краищата. Помня ги, защото ми направи силно впечатление тайнствеността, с която бяха окръжавани. Брат ми се затваряше, за да ги чете. След ден-два те изчезваха. Сетне, малко по-възрастен, се научих, че те минават от ръка в ръка като светиня. Знае се как благоговейно е била преприсвана историята на Паисий и с какъв трепет е бил четян сетне „Царственикът“. Методий Кусевич* ни е разправял пък за тия струи от въодушевление, които „Горски пътник“ пръснал в Прилеп.

– Аз го знаех наизуст, целият – казваше ми той.

Такъв също патриотически трепет-унес е възбуждало в Македония и „Под игото“. Заедно с Ботевите стихотворения, книгите на Захарий Стоянова и „Миналото“ на Стоян Заимов Вазовият прочут роман приготви това бунтовническо настроение и тоя романтизъм, от който се роди революционната организация.

Когато в 1893 година постъпих в Императорския лицей в Цариград, аз можех вече да се ползвам от библиотеката на Екзархията: оттам почнах да се запознавам с Вазовите произведения. Това вървеше бърже, възбудено, както в някоя треска. Вазов разказва, че още при първите им срещи Величков, възторжен почитател на Виктор Юго, му дал някои негови стихотворни сборки и че великият френски поет упражнил силно влияние върху него. Ученик по-късно в същия лицей, гдето се учил Величков, може би при някои от неговите учители, за мене също Юго бе полубог. Това показва колко подготвен бях да се възхищавам от Вазова. „Епопея на забравените“ ме хвърляше в луди възторзи. „О, Шипка!“ – възкличавах аз в себе си и понякога гласно. „В царството на самодивите“ със своя крилат ритъм и с историческите видения също вълнуваха въображението ми. „Преспа, Преспа, крепост славна“ повтарях си често – Преспа, тъй близка до родния ми град** и над която като че ли виждах да витае скръбната и неутешима сянка на Самуила.

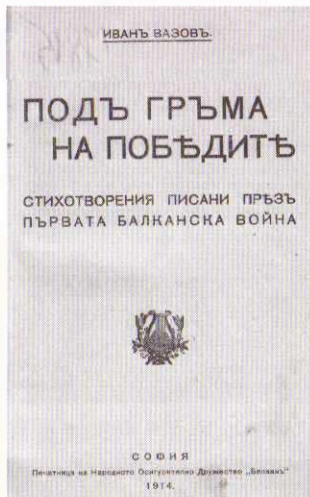
През лятото на 1898 година свърших лица и дойдох в България. Жадувах да направя две поклонения: едното при Натанаила, бивш охридско-преспански митрополит, за когото баща ми бе ни предал един вид култ, и другото до Вазов. Вазов бе обаче министър тогава, значи, в моите очи невидим, и аз трябваше да чакам. Срещнах го на улицата през лятото на 1899 година и, обзет от вълнение, просто се втурнах към него, за да му изразя чувствата си. Изразих ги може би много дитирамбически: Вазов ми се видя някак притеснен. Не помня какво ми каза: мисля, че не ми каза много нещо, може би ме сметна за малко екзалтиран.

След това минаха няколко години, без да съм повторно говорил с него; водех във „Вечерна поща“ люта борба против партията му и бе ми неловко да търся да го срещам. „Художник“ бе, който ме сближи с именития поет. Както Величков, и той стана наш сътрудник. В „Художник“ излезе в превод една моя сказка на френски в Alliance Francaise под наслов „Българският селянин в някои нови български творби“; там говорих – мисля, един от първите – за Елин Пелин; разглеждах и последна една книга разкази от Вазова. Това, което ми спечели Вазовата благосклонност, бе моята студия „Д-р Кръстев като литературен критик“.

Вазов бе известен, че я приготвявам, знаеше в какъв дух ще бъде написана и я чакаше с нетърпение. Тогава той понасяше големи огорчения от похода, който бе почнал срещу него кръжокът на „Мисъл“, и се радваше, че аз ще отговоря с противоудар. На 17 декември 1906 година той пишеше на Кирил Христова: „Видях тия дни една лирическа сбирка от г. Пенчо Славейков: „Сън за щастие“. Тук-там искрени чувства, но вяло, вяло до отчаяние. При това – все тоя сънят и тежък стих. Бедният Кръстев пак ще въздига поета си до небето и ще става още повече смешен. Той е станал такъв и по атаките си против вас и мене, в които недоброевестността и злобата са тъй нагли, че възмущават и приближените му. Симеон Радев ми обади, че в скоро време печата една съкрушителна за д-р Джан-Джан статия“.

Симеон Радев

Иван Вазов
НЛМ – Инв. № 296

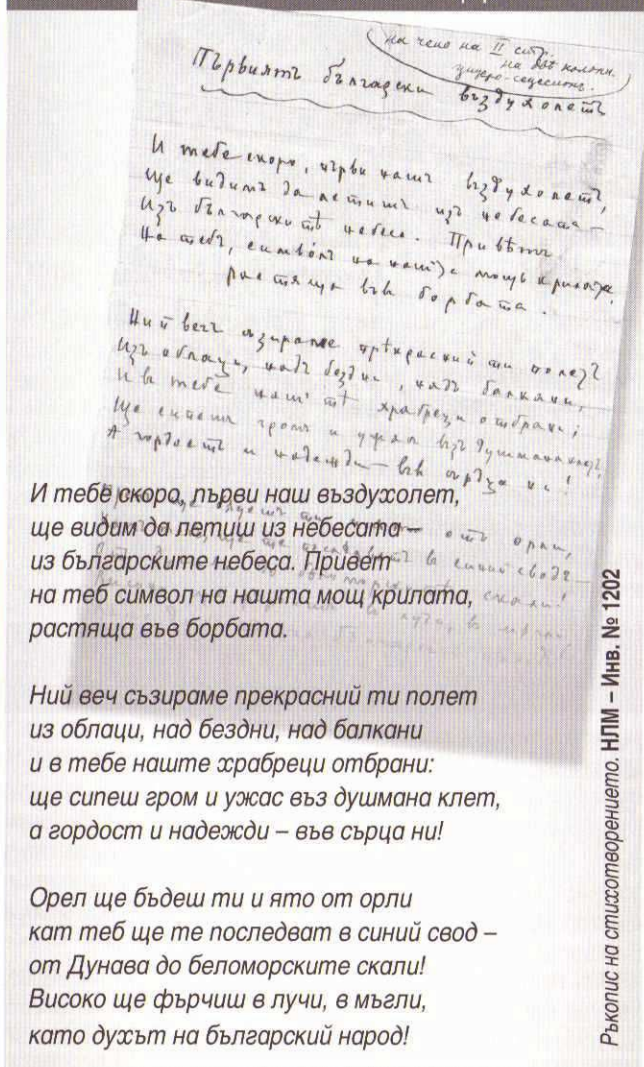
Факсимиле на титлула на стихосбирката „Под гръма на победите“ (1914 г.)

Факсимиле на титлула на стихосбирката „Песни за Македония“ (1916 г.)

Иван ВАЗОВ

ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ВЪЗДУХОЛЕТ

*И тебе скоро, първи наш въздухолет,
ще видим да летиш из небесата –
из българските небеса. Привет
на теб симеон на нашта мощ крилата,
растяща във борбата.*

*Ний веч съзираме прекрасен ти полет
из облаци, над бездни, над балкани
и в тебе наште храбреци отбрани:
ще сипеш гром и ужас въз душмана клет,
а гордост и надежди – във сърца ни!*

*Орел ще бъдеш ти и ято от орли
кат теб ще те последват в синия свод –
от Дунава до беломорските скали!
Високо ще фърчиш в лучи, в мъгли,
като духът на българският народ!*

Ръкопис на стихотворението. НЛМ – Инв. № 1202

Когато студията ми излезе в „Художник“, Вазов ми писа едно пълно с горещи чувства писмо, което не можах за жалост да намеря*** в архивата си, останала в пълен хаос след бомбардировките и евакуацията. Срещнах го сетне на улицата, стисна ми силно ръката и ми каза: „На мнозина ще олекне“. И от други чух същото мнение. (...)

Ще свърша с една среща с Вазова, която ми е оставила незаличим спомен. Това бе в първите дни на Междусъюзническата война. На 18 юни частта, в която се числях, Трета Солунска дружина от Македоно-одринското опълчение, след като не можа да изпълни през деня задачата си: да превземе един владян от сърбите връх, се върна вечерта

на изходните си позиции. Като се събрахме и преустроихме, дружинният ми командир ме прати с устно донесение до началника на бригадата. Нощта падаше; боят бе вече престанал; само сръбската артилерия продължаваше да стреля сегиз-тогиз, търсейки ни в гората. Тъкмо когато свърших донесението си, ето че един стражар се зададе, носещ една телеграма. Началникът на бригадата я прочете и ми каза: „Преди три дена Щабът на армията ми телеграфира: Радев да замине за София. Ти каза, че няма да заминеш, понеже почвали военните действия. Тази втора телеграма обаче гласи: „Изпратете Радева“. Ти ще заминеш веднага“. От започването на войната не бях се връщал в София и нямах ни най-малка представа за какво съм викан. Сетне с пристигането си научих, че правителството на д-р Данев искало да ме прати заедно с д-р Геннадиев в Париж за пропаганда. Това поне ми каза Геннадиев.

Заминах още същата нощ. Бях много угнетен. Защото това бе първият неуспех, в който участвах, но не знаех нищо за това, което ставаше на другите части на фронта.

Сутринта, когато слизах към Кочани, срещна ме по пътя Матей Геров.

– Бити сме, братко – ми каза той, – бити сме по цялата линия, от Видин до Егейско море.

Аз познавах Герова като човек, на когото не може да се дава вяра. Сам той казваше за себе си: „Никой не ми вярва. Ако река да се обеса на площад „Александър“, който мине и ме види, ще каже: „Не се беси, прави гимнастика“. Но думите му хвърлиха в мене смут; една змия ми заяде сърцето. По пътя не научих нищо ново. На 20 вечерта бях в София. Заварих баща си и майка си угрижени; и до тях беше стигнала една мътва в града, че войската ни претърпяла катастрофа. Казах им да не се безпокоят, но сам прекарах една мъчителна нощ. Сутринта, към часа девет, срещнах Вазова, който се разхождаше по тротоара на Градската градина срещу военното министерство. Той ме видя във войнишка униформа. Спря ме:

– Здравей, Радев! Кога си пристигнал?

– Снощи.

– Отгдето идеш?

– От фронта.

– Какво става там?

– Какво ще става! Бият се.

– Ама тук се говори за страшни работи, за разгром...

Той бе посърнал, устните му трепереха; във въпросителния му поглед имаше като някаква молба за успокоителен отговор.

– Господин Вазов – казах му аз, – недейте се тревожи. Вие познавате българската войска.

– Значи, нищо страшно няма?

– Нищо страшно.

– Тогава... – като се обърна към военното министерство, каза: – Иди при Радко Димитриево, обади му... Аз преди малко бях при него. Бял е като платно, изгубил е и ума, и дума. Радко Димитриев бе главнокомандуваният. Как да ида при него да му разправам работите на фронта – аз, младши подофицер, и при това – човекът, който бе го изобразил така жестоко в „Строителите“.

Съветът на Вазова бе тъй наивен, тъй странен, че всеки път, когато си го спомням, питам се: дали не съм сънувал? Той може би забеляза у мене някакво колебание и повтори два пъти:

– Иди, иди!

После поде разходката си по същия тротоар, по посока на общината. Спрях се за минута да го гледам. Вървеше с бавни стъпки, главата наведена. Сякаш над високите му рамене бе паднала, с всичката си тежест, неизвестната съдба на България.

1949 г.

¹ Из кн.: Радев, Симеон. „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени“. Ред. Траян Радев. Издание на Фондация „Българска наука и култура“. София, 1996, с. 413-420.

* Пламенен деец по Възраждането и църковния въпрос, бивш старозагорски митрополит (бел. – авт. С. Р.).

** Родният ми град Ресен е в Преспанската околия (бел. авт. С. Р.). Ресен бе – и е – административен център на Преспанската околия, но на северната ѝ част, с 32 села; на южната ѝ част (около долния край на „голямото“ Преспанско езеро и на цялото „малко“, с островчето Св. Ахил) такъв център е градецът Наколец, останал след 1913-а и 1918-а години в Гърция (бел. – съст. Тр. Р.).

*** За щастие оказа се оцеляло – и аз го включих, като документ, в подготовения в края на 1991 г., но неотпечатан, „Сборник в памет на Симеон Радев“ (бел. – съст. Тр. Р.).

Калин НИКОЛОВ

Творчеството на Иван Вазов е неизмеримо с отношението си към преломните исторически събития, на които самият той е бил очевиден: епохата на националното Възраждане и национално-освободителното движение, Освобождението и Съединението, Сръбско-българската война, последвалите балкански, европейски и световни военни и политически конфликти. Писателят се вълнува не само заради това, че отстоява отечествени идеали, но е и с дълбоко желание да види осъществена българската култура до колкото се може по-сигурни класически ценности. Отношението на великия писател към изобразителните изкуства, като следствие на разбиранията му за духовното и неговото значение, е важен фрагмент в разкриване на неговия естетически възглед... В анкетата на проф. Иван Д. Шишманов, на двадесет и третия въпрос „Кой живописец?“ поставя като свой любим представител на изобразителното изкуство, Вазов отговаря: „Мейсоние в наполеоновските му картини.“¹

Кой е този художник? Жан-Луи Месоние (1815-1891) е роден в Лион, Франция, и дълго време работи като илюстратор и изпълнител на поръчки за картини. Така сякаш остава настрана от важните вълнения и страсти, обхванали изобразителните изкуства и характерни за XIX век. Не показва пристрастията си към противоречията на двете основни направления – романтизма и класицизма, обновяването на пейзажа от школата на барбизонците, възникването на движенията на реализма, натурализма. Привлича вниманието с жанрови сцени от живота на войните и мускетарите с техните причудливи униформи от времето на Средновековието и по-късно. Считат го за умел разказвач на малки, анекдотични истории върху платното, често в атмосферата на „хроникьорския“ bric-a-brac, популяризиран от литературни образци като тези на Уолтър Скот. От 1842 г., когато показва картината си „Младият мъж, който свири на бас-виола“, серията му от малки картини, в които понякога лицата на героите му не са по-големи от нокът на палец „Художникът в неговото ателие“ (1843 г.), „Стаята на стража“, „Читателите“, „Пушачите“, „Брави“ (1847 г.), „Четенето в къщата на Дидро“, „Боулинг парти“, „Ла Риксе“ или „Кавгата“ (1855 г.) бележат славата му на майстор. Сравняват майсторството му с онова на малките холандци и най-добрите професионалисти в имитацията на натурата. Казват, че в ателието му гостите могли с една лупа да разглеждат детайлите от нарисуваното, понякога почти невидими за просто око – офицерски знаци на копчетата и бродерии по воинските униформи... В такава светлина дори и невъзприемащи позициите му на художник, остават поразени от силата му да постига видимото, в което умение нямал равен. През 1871 г. най-влиятелният английски художествен критик за Викторианската епоха Джон Ръскин платил 1000 гвиней за „1814“, картина от френския художник Жан-Луи Месоние (1815-1891), имаща за тема Наполеоновите войни.

От казаното пред Иван Шишманов, разбираме от Вазов и кои са любимите му картини от художника „Мейсоние“, както са го изписвали някога – тези, на които е изобразен Наполеон I. Усещането на драматичната ситуация и пресъздаването на разнообразни психологически характеристики, превъзходното майсторство и в най-второстепенните подробности, се е оказал пример на писателя, който той е намерил в прочутия френски живописец.

С надеждата, че ще има и с българска тематика жанрова историческа живопис, в по-вестта си „Немили-недраги“ Иван Вазов описва изкуство, което е родило новата атмосфера в борбите за освобождението ни от турското робство. С него той „декорира“ обстановката в кръчмата на Странджата или всъщност това е изкуство, което е част от принадлежността на хъшовските места. „На срещната стена бяха налепени няколко литографически картини, които представляваха боевете на Хаджи Димитровата чета при Върбовка, при Караисен и клетвата, която прави същата чета при дунавския бряг. Няма нужда да описвам подробностите на тия картини: те са разпространени по всички кътове на отечеството ни и всеки от нас ги е гледал на времето с благоговение и възторг. Достойна за любовитството беше една картина, изписана грубо с ръка, залепена под горните три. На лявата ѝ страна беше изобразено нещо като село. Из това село излязоха нещо като

Въпрос № 23 от анкетата на Шишманов: Кой художник?

За Вазовите възгледи в областта на изобразителното изкуство

Иван Вазов и проф. Иван Д. Шишманов. НЛМ – Инв. № 497

Илюстрация към разказа „Иде ли?“. Художник Вадим Лазаркевич. НЛМ – Инв. № 504

селяне. Пред тия селяне вървеше един стар турчин с огромна възжа, с едно блюдо на ръцете, в което стоеше пита хляб. Срещу тази буколическа група задаваше се друга група, състояща се от въоръжени човеци, с бели хъшовски дрехи, с чървули и калпаци, на които личеха малки лъвчета. В средата се издигаше един великан, който държеше висок червен байрак със словата „Свобода или смърт“...“

Дали е имало такива изображения като

картината от кръчмата на Странджата, в която българци и турци в едно излизат да посрещнат четата на Странджата, идваща с идеала за свобода и ново бъдеще, ние не знаем. Или Вазов показва така идеалите на Апостола Левски, че няма и няма да има на наша земя едни поробени повече от други е несъмнено...

Но талантът на Вазов е в дълбоката и панорамна наблюдателност – той ще ни опише дори нещо, което може днес да мине

ДРУГИТЕ ЗА НЕГО

КИРИЛ ХРИСТОВ:

„Той беше силомера на българския дух. Чрез него народът ни виждаше ясно своите истини, чрез него народът ни чуваше по-точно гласа на своята правда, чрез неговото майсторско слово народът ни изразяваше най-съвършено своите болки, своите радости, своите блянове за бъдещето, своя устрем към лъчезарните сфери на неземното, към духовно съвършенство“.

ЕЛИН ПЕЛИН:

„Можем ли да си представим, какво би било без Вазова от Освобождението насам? Какво празно щеше да бъде цялото това време, колко просто и безсъдържателно? Защото, от тогава до днес не се роди друг мъж по-силен, по-характерен, по-светъл и по-талантлив, който да носи и запечата така неуклонно, така ритмично и така завършено всички борби и идеали на тая епоха, всичката ѝ гордост от сенките на миналото, всичката ѝ вяра в бъдещето,

всичката ѝ наивна радост и трагична скръб в настоящето.“

Неговото име бе символ. Той беше гигант и блясък на неговото чело се виждаше от всички поломени граници на нашето отечество, от всички кътове на българското племе.

Той беше и велик образ на литератор с труда си, с моралната сила на личността си и на произведенията си“.

ЙОРДАН ЙОВКОВ:

„Под игото“ остава и до днес ненадминат спомен в нашата литература. Цял свят, цяла епоха, колко живи хора, колко действителни положения, какви напрежения! И сега, като си спомня времето, когато за пръв път го четох, сякаш се връщат тръпките, които тогава изпитвах. Наистина, как четяхме ние тия неща едно време! Като че това не бяха преживявания на книга, а като че бяха случки в живота ни. Така органически вродено е всичко в съзнанието ни...“.

за първите прояви на творчески авангард, чрез който изкуството е изпълнявало ролята на специфично вудо или поне участва по специфичен начин в ефектен политически перформанс: „Ето там една лавка с разтеорена врата. Вътрешната страна, сиреч тая, която гледа сега към улицата, представлява един турчин с традиционната чалма на глава и с дълъг чибук в ръката. Минувачът не би се заинтересувал от това изображение от много обикновена и първобитна живопис, ако да не забележеше под коленете на турчина думите, раздраскани с гвоздей, вероятно от патриотина тютюнджия: Д о л у т и р а н и т е! По-нататък, на другата тютюнджияска лавка, с подобно изображение, нямаше тия думи, но затова едното око на добрия турчин беше изочвъркано. Други тютюнджия, вероятно по патриот и по разпален неприятел на турското племе, при турчина си заръчваше да изпишат и един хъш с гола сабя, който показваше вид, че се готви да заколи бедния чалмоносец. Обикновено такива лавки биваха най-много посещавани от емигрантите и хъшовците“.

Лев Толстой също харесва творец от подобни тенденции, принадлежащ към френската академична школа и с предразположение към литературния историцизъм – Пол Деларош.

И без пространни обяснения е ясно, че Вазов черпи творческите си сили от историята и действителността, намирайки в нея причините за героични или трагични страници, зареждайки от нея именно и своите предчувствия за идните национални катастрофи. Като реставрира важни сегменти от миналото, писателят подчертава нуждата от размисъл в името на настоящето и бъдещето... Възгледът му за изобразителното изкуство допълва неговия общ естетически мироглед.

Пример за Вазовото отношение към това, какво трябва да бъде едно изображение, съотнесено към негов текст, намираме в спомените на артиста Иван Попов. През 1894 година Тодор Чипев подготвя първото издание на „Под игото“, в което са предвидени илюстрации. Как протича този процес? В ателието на фотографа Иван Карастоянов артисти от трупата „Сълза и смях“ биват заснети в костюми и ситуации, които разиграват действия на романа. Материалът бива прегледан и одобряван от самия Вазов, както и от художниците Иван Мърквичка, Антон Митов и Йозеф Обербауер. Вазов обаче не одобрил Боримечката.

„Ха-а-а! Тук е станала голяма грешка, г-н Карастоянов. Боримечката не може да остане тъй. Той трябваше да бъде с широко отворена уста и да представлява момента, когато силно се провиква: „Хора бре! Ще пукне топчето, майка му стара, та да не се уплашат жените и дечурлигата. [...] Драги Попов, трябва да се облечете и гримирате наново в ролята на Боримечката, трябва да се поправи грешката“. Както и Мърквичка и Митов да му опонирали, че при прерисуването на снимката такива и други корекции са напълно осъществими, писателят настоял за нов кадър, в който да са спазени неговите изисквания, Вазов настоявал: „Не, не, няма да бъде – вместо с пушка той е с овчарска тояга!“

– Виждете, виждете, г. Митов...“

– Е, да, да² – тук имате право г-н Вазов. Устата можем да отворим, но ръцете малко неудобно ще бъде да ги разтворим и да им дадем нова форма.

– Хайде, хайде, Попов, то се видяло, че ще става нова снимка.“

Към реалистично изображение очевидно го влече трезвата му натура с разбирането, че за един подробен литературен портрет всички подробности – външните и определящите характерното поведение – са в единство... Вазов отстоява своята промислена концепция за същността на изобразяването, която схваща като съставна, дори главна част от позицията на пишещия човек. Подобно на творчеството на впечатлилия го художник най-много от всички останали писателят представя с това и своето принципно разбиране за същността на реализма, което е пораждало пламенни дискусии през годините на миналия век, а понякога и в нашето време.

Отстояваната обективност на Иван Вазов в неговите творчески търсения представлява несъмнен етап от развитието стремежа към човекопознанието в нашата култура. ■

¹ Шишманов, Иван. Български критици – Иван Шишманов „Студии, рецензии, спомени, писма“. Български писател, София, 1969 г.

² Цитирано по: Димитрова, Малина, <https://bulgarianhistory.org/pod-igoto-liubopitni-neizvestni-fakti/>.

Вазов и Паскалев – автор и книгоиздател

Д-р Йордан НАНЧЕВ

Творческото* сътрудничество между Иван Вазов и Александър Паскалев обхваща последното десетилетие от живота на Народния поет. В основата на тяхното запознанство се оказва Яворов, който споделя идеята си да бъде издадена една многотомна поредица от всичките Вазови съчинения със своя добър приятел и книгоиздател. На Паскалев не остава друго освен да се залови с осъществяването ѝ.

На 27 март 1911 година той пише:

„Високо уважаеми господин Вазов, Въпреки това, че не ме познавате, осмелявам се да се обърна към Вас със следните два въпроса.

Не бихте ли се съгласили да предприема издаването на всички Ваши съчинения... Всички разкошно издадени.

Урежданата от мене „Всемирна библиотека“ достигна вече... едно завидно разпространение. Всеки номер се продава в около 10 хиляди екземпляра. Смятам... наесен да почна и някои номера, съдържащи най-хубавите работи из нашата литература. Искам да почна с Ваше някое произведение, защото първият такъв номер безспорно да бъде от най-крупния и талантлив български поет“...

Това писмо става повод за личното запознанство на двамата.

„Първата ни среща бе в Народния театър, след като Яворов бе вече говорил с Вазова, който бе дал съгласието си за изданието – спомня си Паскалев. – Вазов се яви в точно определен час. Оттогава аз бях негов издател и между нас се завързаха постоянни връзки между издател и писател“...

Ето така се заражда творческото им сътрудничество. И първото съвместно издание. Писателят държи в него да има поне няколко стихотворения и от „Майска китка“, макар те да не са от най-добрите представящите го.

„За тях хонорар не искам – пише той. – Ако не Ви се ще да се увеличава с тях първият том, то можете да изхвърлите някои песни из „Пряпорец и гусли“...“

По-нататък в друго писмо съобщава, че *„след много бързостане успях да нагодя стихотворенията в три тома по 12-14 коли всякой“...*

Междувременно е готов и портретът му, при това в два варианта... Но поетът все още не е сигурен кой е по-добрият и оставя този избор на книгоиздателя. (...)

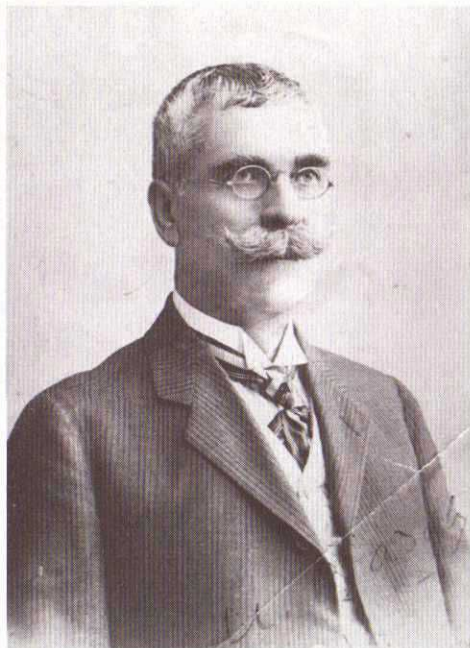
В следващи два писма става дума за още поправки в някои от отпечатаните стихотворения.

И пак нещо за Вазовия характер, отново според спомените на книгоиздателя:

„...Подобно на всички писатели и Вазов бе извънредно чувствителен към всички добри и лоши отзиви за неговото творчество, а в моето списание „Съвременна мисъл“ за всички писатели, включително и за Вазова, се даваха и положителни, и отрицателни преценки. И макар че ръководството на едно списание не всякога споделя схващанията на своите сътрудници, които са сложили подписите си под своите статии, Вазов не ми прощаваше“...

Той бил „крайно недоволен“ от една статия на М. Арнаудов и реагира остро:

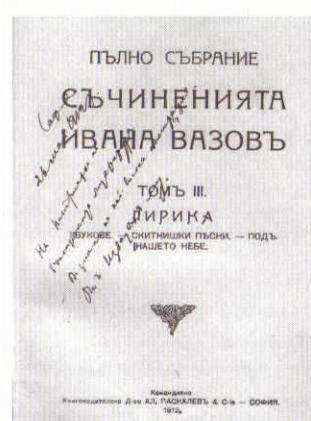
...„Намирам се в недоумение, питам се как Ви сте допуснали в списанието си такава жестока и ненужна, и несправедлива атака против писател, чиито творения сте предприели да издавате? Как сте могли да отворите страниците на списанието си за псувни против мене и по този начин да се солидаризирате с оная сеан идиоти, които са подигнали безчестна хайка против мене?...“

Иван Вазов, 22 октомври 1920 г.
НЛМ – Инв. № 1615

Александър Паскалев

Факсимиле на титулите на том I, II и III на „Пълно събрание съчиненията на Ивана Вазов“ (1911-1912 г.)

От това Паскалев няма как да се измъкне или да премълчи.

„Дълбоко съжалявам – гласи неговият отговор, – че съм Ви причинил неприятността, за която узнавам в писмото от вчерашна дата... Имам убеждението, че на критиката трябва да се позволи най-широка свобода, че и най-ожесточената критика не отнема нищо от блясъка на таланта. На това основание съм давал и ще давам в „Съвременна мисъл“ най-противоположни оценки. Като оставям отговорността да носят самите автори и критици. Но в случая Ви няма защо да ми се сърдите. В статията на господин Арнаудов не само че няма ругателства, но няма и критика против Вас лично насочена. Господин Арнаудов в своите лекции и в частен разговор е най-големият Ваш адмиратор и не вярвам, че може и да бъде чрез намеците си в началото на статията именно Вас да е искал да нападне...“

След месец недоразумението между автора и издателя изглежда вече да е изгладено и сутринта на 22 ноември 1911 година със съвсем кратка бележка Вазов кани Паскалев в дома си следобед, за да поговорят „върху някои належащи работи“.

Писмо, в което отново се изразява недоволство, но вече не толкова остро, а с разбиране и примирение по отношение принципите на книгоиздателя и на „българската психика“, Вазов е написал и доста по-късно, на 26 юни 1921 година:

„Любезний бай Паскалев, ...Видях в „Златорог“ низостите на Боян Пенев. Може ли да се допусне такава злоба и безсъвестност у един професор? Но онова, което е още по-удивително, е, че Ви, издател на моите творения и на „Златорог“ също, сте оставили да се напечатат в това списание!... Чудя се на г. Владимир Василев как е допуснал да се осквернява списанието му от дивотите на един освирипял от омраза човек!“

Но няма какво да се прави: трябва да се помирим с българската психика“...

До края на 1911 година излизат първите два тома от Вазовите съчинения. През 1912 година том III. През 1914 е издаден том IV, а през 1916, 1917 и 1918 година съответно том VI, VII и VIII с повести и разкази. Това е първото осемтомно Паскалево издание на Вазовите съчинения.

Следващото започва през 1921 година и завършва след смъртта на поета. То съдържа още един том лирика, писана през 1912-1919 година, както и два тома „Драски и шарки“, три тома пътеписи, романите „Светослав Тертер“, „Под игото“, „Нова земя“ и „Казаларската царица“. Както и следните драми и комедии- „Ивайло“, „Казаларската царица“, „Хъшове“, „Вестник ли?“, „Службогонци“, „Кандидати на славата“, „Борислав“ и „Към пропасть“. Други два тома съдържат съответно „Разкази. Етюди. Иван Александър“ и „Легенди при Царевец“ и последният XXVIII том е с „Люлякът ми замъриса“.

Като негов издател и по случай юбилея на Вазов Александър Паскалев е удостоен с отличието „За гражданска заслуга“ V степен с корона.

Още преди да излязат първите осем тома, Министерството на народното просвещение започва да финансира откупването на част от тях. За това свидетелства поредното писмо на Вазов от 3 февруари 1916 година.

„Имайте предвид, че министерството от 1 юлий ще разполага с нов кредит и тогава ще откупи от Вас и останалите томовете от моите новоиздадени (от Вас) съчинения“ – завършва то.

С него издателят получава и сбирката „Песни за Македония“ с автограф: *„На г-н Ал. Паскалев – авторът. София, 14 март 1916 година“*. Едно от стихотворенията в нея – „България гледа“ – е отпечатано с посвещението „Поручику Ал. Паскалеву“.

Интересен факт, свързан с проектираното и осъществено многотомно издание на Вазовите съчинения, е и конкурсът, обявен за първи път от книгоиздателството на

Александър Паскалев между българските художници за илюстриране на Вазовите поеми. Проектите се журират от Иван Мърквичка, Андрей Николов, Иван Вазов, П. К. Яворов и Ал. Паскалев.

Взаимното доверие и приятелството между Паскалев и Вазов се потвърждава и от следния случай, разказан от книгоиздателя:

„...Бях се наел да помогна с нещо на един колкото голям, толкова и благороден и скромнен труженник, стария учител, сега покойник Арсений Костенцев... За постигането на този резултат много допринесе издаването на неговите великолепни спомени, написани с една заразяваща искреност... За да разбудя по-лесно общественото внимание, реших да използвам голямото име и авторитета на Вазов. Обърнах се прочее към него с молба да напише с подписа си един предговор... Беше обаче извънредно зает, а работата не търпеше никакво отлагане. Тогава с негово съгласие предговор се написа в издателството... Което обаче възбуди моето неизразимо удивление бе неочакваната готовност на Вазова да сложи подписа си под предговора, без да прибави или премахне нито една дума, без да измени нито една точка!“...

Към писмените свидетелства за творческото сътрудничество на Александър Паскалев и Иван Вазов може да бъдат добавени и още два писма, непубликувани от Величко Вълчев в т. XXII на съставените от него Събрани съчинения на поета. В едното Вазов изпраща „Сърдечен привет от Интерлакен“ през май 1914 година, а в другото, което е от 8 декември 1920 година, предупреждава, че *„Днес след обед не съм у дома“*. И определя среща на Паскалев у Евгения Марс по повод издаването на нейна книга, като добавя: *„Ще Ви чакам утре у тях между 10 и 12 часа. В случай, че Ви е удобно в друг час, съобщете ми“*.

Освен тези две писма, в архива на издателя е запазена и една Разписка, с която Вазов удостоверява:

„Получих от г. Паскалева две хиляди и триста лева срещу старата ни сметка“. Датата е 30 април 1920 година.

В заключение нека пак да се върнем към спомените на книгоиздателя, които завършват така:

„Въпреки външното си спокойствие и въпреки бодрия му вид, през последните години Вазов се чувстваше много сломен и покрисен. Рядко можеше да го видя по-жив и весел. Често се оплакваше и от неразположение, но най-вече бяха го сломили тежките удари на съдбата, които еднакво бяха засегнали и България, и него, нейния син и певец, който ня и плака винаги за нея и с нея... Вазов бе започнал да живее за България в едно време, когато голяма част от сегашните поколения не бе още родена. В сред тия поколения той се издигаше като колос. Мнозина може би не можеха и да го видят добре. Само след като се отдалечим от една планина, ние виждаме нейните гигантски размери, нейното величие и нейната пленителност. Така е и с Иван Вазов. Днес и в бъдеще, когато той не е вече между нас, ние отдалеч ще виждаме напълно великото разнообразие и грандиозността на неговото творчество“.

Темата за връзките на Иван Вазов и Александър Паскалев с оглед на запазената кореспонденция помежду им, беше предмет на доклада на Ирина Бачева по време на Научната конференция в Хасково по случай 110-годишнината от рождението на книгоиздателя. Тя е много по-подробно коментирана и в книгата ми „Страници за Александър Паскалев“ (2009).

* Текстът се публикува със съкращения.

Из историята на сопотския Вазов музей

Д-р Борислава ПЕТРОВА,
директор на къща музей
„Иван Вазов“ – Сопот

*Там – нашият дом благословени,
там кътът роден, кътът мил,
магнит за спомени sweeteni,
където аз съм се родил...*
Иван Вазов

Българският поет, писател, драматург и народен будител, наречен „Патриарх на българската литература“ – Иван Минчов Вазов, е роден на 9 юли 1850 г. в Сопот, в построена през XVIII в. от неговия пра- дядо фамилна къща. Родният му дом е опожарен през лятото на 1877 г., когато градът преживява един от най-трагичните моменти от своята история. Къщите изгарят до основи, жителите му са избити или прогонени. Къщата на фамилия Вазови също се превръща в пепелище.

През 1920 г. в навечерието на юбилейните тържества в чест на 70-годишнината от рождението и 50-годишната литературна дейност на поета възниква идеята за възстановяване на родния му дом като музей. Още тогава Сопот става притегателен център за не малко българи. За това свидетелства Вазовият племенник Иван Пачев в своите спомени¹ – първият екскурзовод, който запознава посетителите с редица подробности около опожарения Вазов дом. Заедно със сопотенеца Иван Лилев са сред първите, които работят за възстановяването му.

За ранната история на сопотския Вазов музей свидетелстват редица документи, сред които машинописен препис на Протокол № 2 от 23 октомври 1920 г., направен от Иван Пачев и залепен върху втората корица на личната му папка „Комитет „Иван Вазов“ – София, начената на 20.X.1920 г. и свършена на 10.III.1950 г.“. Решението, което Комитетът взема, гласи: „Образува се фонд от волни пожертвования на сопотски граждани живущи в България или другаде, както от всички родолюбци и почитатели на народния поет Иван Вазов, от който фонд да се построи в родния му град Сопот: 1) Да се приспособи къщата, дето се е родил и расал поета, в Къща музей „Иван Вазов“, дето да се съхраняват всички негови литературни творения, снимки с изгледи на гр. Сопот и местностите около него, описани от г. Вазов, описания на гр. Сопот и др. сборки и 2) Паметник с Бюста на поета“. Комитетът организира и извършва огромна работа по събирането на средства за фонда, които съгласно чл. 3 на неговия Правилник се образуват: „а) От частни пожертвования, завещания, дарения и пр.; б) От помощи от държавата и обществени учреждения и в) От приходи от лотария и разни забави“.²

Във фонда на къща музей „Иван Вазов“ – Сопот, се съхранява и „Книга за записване на доброволни пожертвования за въздигане паметник и къща музей на народния поет-писател Иван Вазов“, пронумерована и прошнурована. Тя е заверена от нотариус при Софийския окръжен съд на 21 март 1921 г. Книгата съдържа списък на пожертвователите, които са внесли суми за фонда. Подпечатана е с печат на Комитета за постройка паметник и къща музей на народния поет в град Сопот от 24 октомври 1920 г. Първият дарител е ген. Георги Вазов, внесъл сумата 500 лева. В продължение на 15 години постъпват около 300 000 лева.

¹ Пачев, Ив. „По реставрирането Къщата музей „Иван Вазов“, с. Бояна, 1958. – Основен фонд на КМ „Иван Вазов“ – Сопот, отдел „Иван Вазов“, инв. № 1300.

² Основен фонд на КМ „Иван Вазов“ – Сопот, отдел „Иван Вазов“, инв. № 3529.

Къща музей „Иван Вазов“ – Сопот.
Снимка Георги Дерелийски

Иван Пачев с баба си Съба Вазова

Официалните лица при откриването на къща музей „Иван Вазов“, сред които цар Борис III и Пловдивския митрополит Максим в Сопот, 6 юни 1935 г.

Снимките на страницата са от архива на къща музей „Иван Вазов“ – Сопот.

През 1928 г. по инициатива на д-р Борис Вазов, наследниците на Минчо Вазов осъществяват продажба на всичките си имоти в Сопот в полза на общината на стойност 1 лев. Дарителят на документа е пожелал анонимност и името му не е вписано в инвентарните книги. Неговата постъпка, както и това, което правят Вазови са показателни за отношението им към родния дом и родния град на поета. През 1931 г. започва работата по възстановяването на родната къща на Иван Вазов.

В Сопот се съхраняват проектите на Вазовия дом, изработени от арх. Александър Рашенов. Полузапазени, те носят не само клеймото на времето, но и датата 25 март 1931 г., когато са били вече готови³. В музея могат да се видят още окончателна ситуация от 26 януари 1931 г., договор между Комитета и предприемача Никола Хр. Пулев от 19 май 1931 г., протокол за временно приемане на къща музей „Иван Вазов“ в гр. Сопот от 26 септември 1931 г., „Отчет на Настоятелството на Сопотската културно-просветна дружба „Иван Вазов“ в София за 1935/1936 година“.

Оригиналният документ „Описание и работите на постройката на къща музей „Иван Вазов“ в гр. Сопот“ свидетелства за завишените изисквания към изпълнението на отделните видове строителни работи, за професионализма, прецизността и старанието, за отношението на родолюбивите сопотненци към бъдещата къща музей. Той има и неограничена стойност като образец на достойно гражданско отношение към един паметник на културата⁴.

Вътрешната уредба на дома на Вазов е направена под ръководството на Ст. Л. Костов – директор на Етнографския музей в София. За да се възстанови в максимална степен оригиналното обзавеждане на стаята са използвани спомени на д-р Киро Вазов, както и описанието, което Иван Вазов прави на родната си къща в романа „Под игото“. Ценни вещи подаряват Вазови родственици. Известният наш

³ Къща музей „Иван Вазов“. Информационна брошура. 2010, изд. Вион, с. 13.

⁴ Неделчева, Цв. „Към историята на създаването и откриването на къща музей „Иван Вазов“ в град Сопот“. – В: Известия на Националния литературен музей. Т. III, С., 2005, с. 36.

писател и комедиограф прави предложение за подреждане на фигури на Вазови герои в едно от помещенията на къщата. Според Ст. Л. Костов, за да се илюстрира отчасти тогавашният обществен живот в Сопот, от една страна, и творчеството на народния поет, от друга, е добре да се нареди една сцена от фигури в реставрирана бръснарница според описанието в повестта „Хаджи Ахил“ и „Чичовци“. Идеята е одобрена от Комитета за постройка на паметник и къща музей на народния поет Иван Вазов в Сопот и осъществена от скулптора Йордан Кръчмаров.

На 6 юни 1935 г. къщата музей „Иван Вазов“ е осветена и тържествено открита. Присъстват гости от цялата страна. За това особено допринася нареждането на Главната дирекция на Българските държавни железници до всички гари да издават общи бланкови билети за отиване и връщане със 70-процентно намаление на лицата, желаещи да посетят събитието в Сопот.

За грандиозността на тържеството, продиктувана от народната любов и преклонение пред Патриарха, красноречиво говори описанието му във вестник „Утро“ от 9 юни 1935 г.: „На площада пред къщата музей на Иван Вазов са струпани множество хора. Разпръснати са навсякъде току-що обрани рози, които издават лек парфюм в свежата и хубава утрин. Войниците са строени. Учениците също. Малките деца носят множество рози със себе си. В Сопот са Министърът на просвещаване ген. Радев, директора на областта Г. Иванов, близките на поета, писатели, представители на организации и др. От с. Баня пристига Н. В. Царят. Посрещнат е от официалните лица, а кметът го приветства. Слово произнасят Н. В. Цар Борис III и проф. Михаил Арнаудов. След речта си Н. В. Царят реже лентата и обявява къщата музей „Иван Вазов“ за открита“⁵.

Първият уредник на музея е Георги Дерелийски. Той е пазач по длъжност, но върши всичко, което се налага по поддържането на къщата и обслужването на посетителите. Като сладководен разговорчик представя екскурзоводските си беседи

⁵ „Утро“, бр. 7743, 9 юни 1935.

Нотариален акт за продажба на недвижими имоти, т. III, № 456, регистър 929, дело № 467/1928 г.

интригуващо и с подробности. Георги Дерелийски е фотограф по професия. Поради тези си умения предлага на гостите и снимка за спомен от родния дом на Вазов.

През 1954 г. в постройката, където се е намирал дюкянът на бащата на Вазов, е открита документална експозиция. Година по-късно дворът на къщата е възстановен във вида си до опожаряването през Руско-турската освободителна война, въз основа на описанието му в романа „Под игото“⁶. През 1964 г. къщата музей е обявена за паметник на културата от национално значение. По случай 120-годишнината от рождението на народния поет на 8 юли 1970 г. е открита експозиция за жизнения му и творчески път в построената до родния му дом сграда.

Днес къща музей „Иван Вазов“ – Сопот, е сред най-уважаваните и представителни институции в страната. С дух и сърце екипът на музея се стараят всеки посетител да бъде очарован и впечатлен. Гости на музея са посланици, чужденци от близки и далечни страни, емигранти, които, завръщайки се за малко в родината, се връщат към корените си, но най-многобройни са децата и семействата от всяко кътче на родината. Всички те си тръгват от града на Вазов с респект към миналото и с надежда, че българският дух ще пребъде във вековете, интегрирал се със световното културно многообразие, но и запазил своята идентичност.

Вече 85 години бащиното огнище на народния поет посреща хилядите, дошли да се поклонят пред вечното му творчество. Времето сякаш е спряло, за да ни върне назад в годините, когато тук са живели семейство Вазови. Течащата вода във вадата продължава да ни омайва с ромона си, по калдъръма още отекват стъпките на Иван Вазов, неговите родители, братя и сестри. Припомнете си „Аз съм българче“ и пристъпете през прага...

⁶ Музеи и паметници на културата в Народна република България. Водач“. Съст.: Драганов, К., М. Райчев, С. Станчев, С., 1959, с. 353.

Д-р Валентина ФИДАНОВА-КОЛАРОВА

Иван Вазов в българското кино

Вродното ни филмово изкуство срещите на класическа литература с кино са по-скоро изключение, отколкото правило. От гледна точка на езика и стила в повечето случаи всяка филмова екранизация е в пряка зависимост от оригинала. Оказва се обаче, че екранизацията на дадено произведение не е обикновено превръщане на литературния сюжет в материал за кинопроизводство. Често филмовият разказ достига по-високи нива на идейна задълбоченост, които поотделно писател и режисьор не биха постигнали.

Иван Вазов е подозирал, че съществуват специфични връзки между литературата, създадения по нея сценарий и реализацията на филма. Доказателство за това е не много известно писмо, в което писателят разкрива възгледите си по основни проблеми на екранизацията, в отговор на молбата на театралния и филмов творец Константин Сагаев да филмира романа „Под игото“ чрез акционерното дружество „Луна филм“:

„Уважаеми г-н Сагаев, с удоволствие Ви давам правото да инсценирате в кинофилм моя исторически роман „Под игото“, като за целта Ви давам пълна свобода да го придобите съгласно изискванията на кинематографическото изкуство. Съгласен съм да засилите любовно-драматическите моменти, да увеличите числото на историческите факти, съблюдавайки епохата, и да подчертаете характерните битови сцени, като ги опресните било с народни поверия или с други подходящи фолклорни ефекти. С отлична почитание, Ваш Иван Вазов. София, 3 юни 1921 г.“

Поради липса на средства Константин Сагаев не реализира идеята си, въпреки че успява да заснеме няколко епизода по романа и да ги представи на столичната публика. Това не е първият и единственият неуспешен опит романът „Под игото“ да бъде екранизиран. Малцина знаят, че в историята на българската кинематография Вазовите произведения държат първенство по брой неуспешни опити.

Първата идея за филмиране на Вазово произведение е предложена от ръководството на „Модерен театър“ – София, в далечната 1910 г. и се отнася за драмата „Борислав“. Доказателство за това е съобщението „Борислав“ – на кинематографически представления във в. „Русенско ехо“, бр. 100 от 1910 г. В него се известява, че след големия успех на пиесата ръководството на „Модерен театър“ решава „...да я изкара в няколко кинематографически снимки на своята сцена“. За целта се обръща за съдействие към управлението на Народния театър в София, като ги уведомява, че „след като се дават в София няколко време, снимките ще отидат по европейските и американски кинематографии“. По неизвестни причини този първи проект остава нереализиран.

В началото на 1923 г. списание „Кинематографически преглед“, бр. 2, съобщава на своите читатели, че в Берлин са започнали снимките на голям български исторически филм по повестта „Немили-недраги“ и драмата „Хъшове“. Това е пореден замисъл за кинопроизведение по Иван Вазов, което трябвало да се съчетае с юбилея на кинематографа в България и петдесетата годишнина от обесването на Васил Левски. Според списанието сюжетната разработка на бъдещия филм била възложена на „известния деятел в областта на кинематографа господин Панайот Хитров, което е гаранция за голям успех“. Този проект е поредният, който е започнат и недовършен поради липсата на финансиране.

Пет години по-късно през лятото на 1928 г. видинската кинопублика е развълнувана от важно съобщение във вестник „Кинопреглед“, което известява, че пионерът на българското кино Васил Гендов е решил да снима във Видин нов филм по създадената през 1910 г. Вазова драма „Към пропаст“. И отново провалени планове поради финансови затруднения.

През 1928 г. снимачен екип с ръководител Петър Стойчев прави втори опит след Константин Сагаев да заснеме романа „Под игото“. Направени са няколко сполучливи проби с актьори, но усилията се провалят. Неуспех за реализацията на „Под игото“ застига и германската кинофирма „Айсберг“, която още през 1925 г. получава съгласието на брата на писателя Борис Вазов за филмиране на романа. Режисьорът Александър Вазов, племенник на класика, също прави опит за превръщането на романа във филм, но липсата на средства го спират да реализира замисъла си. Според филмографията „Български игрални филми“ на Петър Кърджилов в продължение на тридесет години (от 1921 до 1951 г.) в пресата са публикувани тридесет и пет съобщения, които ни уверяват, че „съвсем наскоро ще започне филмирането на романа“. В крайна сметка Иван Вазов така и не успява да дочака екранизирането на „Под игото“.

Първият филм по Иван Вазов е заснен през 1935 г. от неговия племенник Александър. Това е игралната мелодрама „Грамада“, в която образът на Цар Освободител е претворен за първи път на българския екран. Александър Вазов създава сценария по поемата като успява да запази чист литературния текст и същевременно да го обогати с конкретни идейно-художествени детайли. Допълнително са прибавени епизодите с безчинствата на турците и героизма

на руските войни при обсадения Плевен, както и радушното посрещане на освободителите от българските селяни.

За четирите си премиерни седмици в софийското кино „Пачев“ екранизацията на Вазов е посетена от над шестдесет и пет хиляди зрители и успешно конкурира прожекции на известни тогава чужди заглавия по българските кинозалони като „Модерни времена“ на Чаплин и „Ана Каренина“ с Грета Гарбо.

През 1951 г. завършилият кинорежисура в Москва Дако Даковски, решава да заснеме като дипломна работа филм по романа „Под игото“. В Българска национална филмотека се съхранява документация, в която е отбелязано еднородно взетото решение от художествен съвет, сценарен екип и режисьор бъдещият филм да се превърне в епична летопис за народния героизъм на Априлското въстание. Двата сценаристи Павел Спасов и Георги Крънзов „очистват“ Вазов от дребнобуржуазната му според тогавашната политика ограниченост. Героят на Кандов става марксист, без вътрешни съмнения, Бойчо Огнянов упражнява твърдо революционна дейност, учителката Рада напомним за Райна Княгиня, Краличът е пълномощник на Централния комитет с мисия да организира въстанието в Бяла Черква, а английският кореспондент на вестник „Таймс“ ръководи пряко потушаването на въстанието, преоблечен в турска военна униформа. Краят на филма също е променен: силният драматургичен епизод на потушаването на въстанието и смъртта на Рада и Огнянов са заменени със щампата на всенародното веселие при посрещането на руските освободители.

персонажи и драматургични линии от другите пет творби. Две години след началото на снимките режисьорът умира и филмът е завършен от съпругата му Нина Янкова. Сериалът „Под игото“ е показан на малкия екран през 1990 г., но не успява да придобие популярността на създадения от Дако Даковски първи филм по Вазовия роман.

През 2009 г., двадесет и две години по-късно, по нашумелия театрален спектакъл „Хъшове“ на Александър Морфов от репертоара на Народния театър по повестта „Немили-недраги“ се създава телевизионна адаптация в четири епизода. За разлика от Вазовото произведение, във филма присъстват и комични моменти, които се преплитат с драматичните съдби на героите. Филмовият епизод е възторжен и патетичен, при Вазов повестта е с драматичен край. За разлика от театралната адаптация, която получава високи театрални награди като „Икар“ и „Аскеер“, телевизионният сериал не успява да предизвика висок интерес у зрителите.

Всеки опит да се създаде филм по класическо литературно произведение, неизбежно предизвиква у зрителя сравнения с качествата на първоизточника. С времето Вазовото творчество изгради собствени критерии за оценка, с които обикновения зритель привиква още от началното си образование. В съзнанието на зрелия вече читател съществуват определени представи за Вазовите герои и ако те не се покрийт с киногероите от екрана, оценката остава в полза на литературния оригинал. Започвайки подобна филмова творба, всеки сценарист и кинорежисьор е изложен на риск.

Кадри от филма „Под игото“, София, 1952 г.

Петко Карлуковски в ролята на Боримечката, Мирослав Миндов в ролята на Бойчо Огнянов и Лили Попниколова в ролята на Рада Госпожнина

НЛМ – Инв. № 1026

НЛМ – Инв. № 1027

НЛМ – Инв. № 1029

НЛМ – Инв. № 1030

НЛМ – Инв. № 1039

НЛМ – Инв. № 1052

дители. Въпреки и различен от романа филмът на Даковски и днес вълнува българската публика най-вече с динамиката на действието и спонтанната импровизация на епизодите.

През 1955 г. Студия за игрални филми – София, започва снимките по „Една българка“ със сценарист и режисьор Николай Боровишки, който следва сюжетната линия без обрати и изненади. Вазов написва разказа „Една българка“ през 1899 г., но не посочва жанра, а написва под заглавието „Исторически епизод“. Срещата на баба Илияца с бягащия през Искърското дефиле Ботевски четник не е обикновена случка, а дълго обмисляна от автора форма, която да разкрие дълбочината българския характер. Премиера на късометражния филм през ноември 1956 г. в София преминава с умерен интерес сред зрителите.

След тази екранизация българското кино сякаш престава да се интересува от творчеството на Иван Вазов. Двадесет години по-късно, през 1976 г., Студия за телевизионни филми създава адаптация по Вазовата повест „Чичовци“ с режисьор Павел Павлов. В този първи телевизионен филм по Вазов вземат участие много известни актьори, като Васил Михайлов, Вълчо Камарашев, Петър Деспотов, а актрисата Олга Кирчева прави своята предпоследна роля. Същата година БНТ излъчва филма по Първа програма.

През 1987 г. Българската телевизия съвместно с Унгарската телевизия заснема деветсериен игрален филм отново със заглавие „Под игото“. Сценарист и режисьор на филма е нашумелият с филмите си „Един снимачен ден“ и „Търновската царица“ режисьор Янко Янков. В основата на сценария са шест произведения от творчеството на Вазов: „Под игото“, „Хаджи Ахил“, „Чичовци“, „Нова земя“, „Неотдавна“ и „Епопея на забравените“. Основният сюжет е по романа „Под игото“, но разширен и допълнен с нови

Може би това са причините, поради които този всеобхватен класик е толкова малко екранизиран. В националния ни киноархив фигурират четири игрални филма по Вазови произведения и два телевизионни сериала. Не така стоят нещата при театралното ни изкуство – пиесите на Иван Вазов продължават да се играят и до сега.

В българското кино никога не са липсвали смелчащии и се надявам, че и в бъдеще Вазовите произведения ще продължат да се екранизират.

Използвана литература:

- Грозев Ал., „Киното в България – част I“ (1897-1956). Изд. „Фабер“, София, 2011.
 Георгиев Л., „Литературна класика“, кн. 2. Изд. „Цвят“, София, 1992.
 Ковачев П., „50 златни български филма“. Изд. „Захари Стоянов“, София, 2008.
 Кърджилов П., Филмография „Български игрални филми“. Изд. „Петър Берон“, София, 1988.
 Фиданова-Коларова, В., „Български класици в киното“. Изд. „МЛН“, София, 2007.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:
 Атанас Капралов,
 директор на НЛМ
 Д-р Елена Алекова
 Д-р Милена Катошева
 Цветина Петрова
 Д-р Мирослав Стоилов
 Тел.: 02/ 987 34 14;
 e-mail: nlmuseum@abv.bg

НАЦИОНАЛЕН
 ЛИТЕРАТУРЕН
 МУЗЕЙ

Цветина ПЕТРОВА,
главен уредник на къща музей
„Иван Вазов“ – София

Къща музей „Иван Вазов“ в София е място, в което се преплитат деликатните и пъстри нишки от живота на един от любимите синове на България Иван Вазов; на неговото творчество, което носи вярата и обичта на българите към родината; на историята на цял един народ, преживял трудности, минал през перипетиите на физическото и духовното оцеляване и успял да се издигне до необозримите висоти на любовта към семейството и родината. Историята на тази къща пази спомена за личности и събития, оказали огромно влияние върху историческия път на България и развитието на културата.

Иван Вазов построява къщата в София през 1895 г., след като се завръща от емигрантство в Русия. Преди да осъществи мечтата си да има свой дом, е живял в три квартири. Сградата е построена върху терен, собственост на брата на Минчо Вазов – Кирко. И така от 1895 г. до края на своя път народният поет живее в къщата на ъгъла на ул. „Г. С. Раковски“ и ул. „Вълкович“ (днес ул. „Иван Вазов“). Интересен е фактът, че в писмата, изпращани до поета като адрес се посочва само името на улицата и получателя. София знае къде точно живее народният поет, човекът, посветил живота и творчеството си на родината.

Къщата, в която поетът живее 26 години

Тя е с вход откъм ул. „Иван Вазов“. Старата дървена врата с извити метални орнаменти отваря пътя към света на Вазов. Това е мястото, в което той твори, среща се с приятели, мечтае, скърби, че България е поставяна отново и отново пред изпитания, преживява своите лични тъги, радва се на света, на семейството и на близките си хора. На първия етаж в онези времена са били разположени гостната, трапезарията, кухнята и стаята, в която е живял първо един от братята на Вазов – Никола, а след това – сестра му Вѝла с дъщеричката си Събка. По-късно именно тази стая е превърната в документална зала. Често Вазов се е събирал със своето семейство в трапезарията, където са обсъждали ежедневните си грижи и проблемите на държавата. Неговите племенници обичали да представят малки рецитали по творбите му, което изпълвало сърцето му с щастие и обич. В тази стая се намират няколко интересни експоната, сред които оригиналните семейни снимки и специалното меню от „Юнион палас“, изготвено по повод Втория юбилей на поета.

В стаята, в която преди се е намирала кухнята, преместена впоследствие от семейството в пристройката на двора, днес е разположен архивът на музея, в който се съхраняват ценни ръкописи, писма, снимки, поздравителни адреси, картини, юбилейни албуми, сборници, издания на Вазови произведения, книги, посветени на автора, и още много, много други ценни вещи, свързани с живота на поета, с епохата, в която е живял, и с историята на самия музей. В документална зала са експонирани лични вещи на Вазов, а в тематични табла със снимки и текстове са проследени неговите живот и творчество. Един от най-впечатляващите експонати е орденът „Св. св. Кирил и Методий“, лично връчен на поета от цар Борис III. Тук е красивата сребърна лира, подарък за Първия юбилей от Вазовите почитатели. Гостната е превърната в кабинет за служителите в музея, мястото, в което се изучава и популяризира наследството на Иван Вазов.

От първия етаж се излиза и към дворчето, в което Вазов е обичал да си почива от света, а майка му Съба винаги се е грижела там да има и градинка с цветя. На двора се намира и постройката, която по-късно е приспособена като кухня на семейството.

По дървени стъпала се стига до втория етаж

Там са разположени четирите красиви стаи, в които е живяло семейството, на-

Притегателен център за българи и чужденци Къща музей „Иван Вазов“ – София

пълно запазени и носещи духа на поета и неговото време. По стените на малкото коридорче са подредени поздравителни адреси и макет на черешовото топче, което поетът получава от Българското войнство за Втория си юбилей. Срещу стълбите се намира неговият кабинет, който впечатлява с всяка вещ: красивата библиотека, в която се пазят личните книги на поета, виенският стол, дървената писалищна маса, маситлиците подаръци на Вазов за Първия и Втория юбилей, вази с интересни мотиви, три албума със снимки, портретът на големия приятел и биограф на Вазов проф. Иван Шишманов, няколко картини и други ценни предмети. Силно впечатление прави един от първите в България телефони – подарък на Вазов от държавата отново по повод на Втория юбилей. Интересна

е историята за отношението му към тази вещ, за която разказва в спомените си Ст. Чилингиров, а именно, че поетът избягвал да ползва тази модерна за времето си техника. Но Вазов е писателят, който създава първия български разказ („Последният ден на XX век“), в който се описва първообраз на видео-телефона. В кабинета се намира, препарирано, и последното му куче Буби, което умира след Вазов. Препарирано е от хората, заели се със създаването на музея, за да направят атмосферата в него още по-автентична. В този кабинет поетът се е срещал със своите приятели, с които е обсъждал различни културни и обществено-политически въпроси. Тук често е разговарял и с проф. Иван Шишманов.

Вдясно от кабинета е приемната – стаята, в която Вазов е посрещал официалните

си гости. Историята на тази стая се свързва отново с Втория юбилей, тъй като точно тук Вазов и неговото семейство посрещат цар Борис III в деня на тържественото честване на 70-годишнината му и 50 години от началото на книжовната му дейност. На стената е окачен и царският указ за народно дарение, с който Вазов е обявен за Народен поет. Указът е връчен същия ден по време на официалната церемония по отбелязването на Втория юбилей в Народния театър. Красивата мебелировка пренася посетителите в онези времена и носи спомена за едни велики българи, успели да устоят на изпитанията и да оставят трайна следа в паметта на България.

На втория етаж се намира и стаята на Вазовата майка Съба – изключителна жена, успяла да отгледа и възпита истински и впечатляващи българи – лекаря Кирил Вазов, адвоката, журналиста, депутата и дипломата Борис Вазов, героя от Дойран, а по-късно и кмет на София Владимир Вазов, героя от Одрин и военен инженер Георги Вазов, търговеца Никола Вазов, сестрите Вѝла и Ана и, разбира се, Патриарха на българската литература Иван Вазов. Стаята е запазила стила на сопотския дом, който има много специално място в сърцата на Вазови. Иконостасът, снимките, закачени на стената, албумчето, в което Съба Вазова е събираща портрети на известни личности, разкриват същността на тази силна и борбена българка. Тук е и иконата „Успение Богородично“ – единствено оцеляла от сопотската къща след опожаряването на града от османците преди Освобождението.

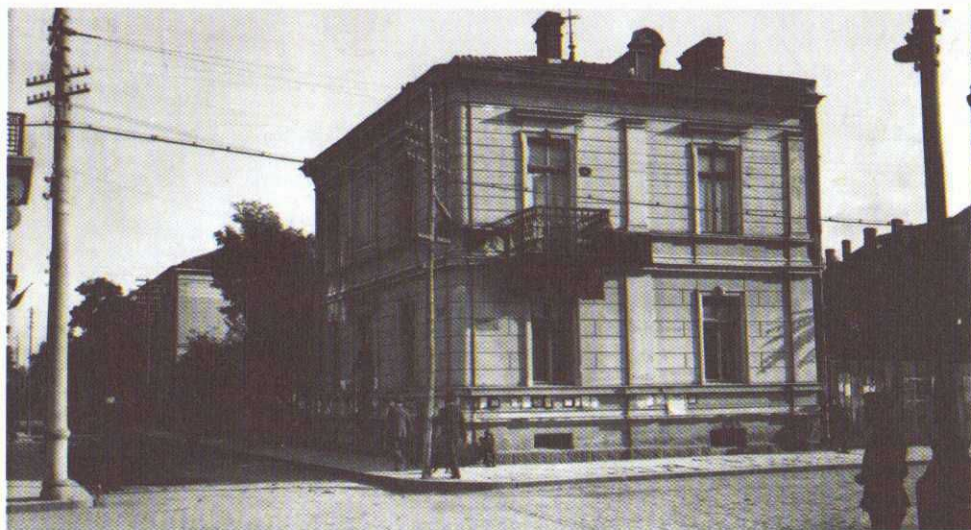
Вляво от кабинета е спалнята на поета. Тук са изложени негови лични вещи и дреди. Стаята е с прозорец, който гледа към Витоша – любимата му планина, място за отмора и вдъхновение.

Така изглежда домът на поета, който след неговата смърт се превръща в

**първия български
литературен музей**

Къща музей „Иван Вазов“ отваря врати за посетители през 1926 г. и прекъсва работата си единствено по време на Втората световна война. Днес тя е в структурата на Националния литературен музей.

От създаването си до наши дни домът на Вазов в София е притегателен център за много българи и чужденци, място, което събира минало и настояще, в което хората търсят и откриват нови светове, необикновени истории, забележителни личности, определяли хода на историята на България в един важен и преломен момент. Къща музей „Иван Вазов“ е място, което пази спомена за величието на поета, писателя, общественика, човека Иван Вазов, отдал сърцето и ума си на България. Призванието на Националния литературен музей е да съхрани това наследство и да го предаде на следващите поколения, за да може името на Вазов да остава завинаги в паметта на българския народ.

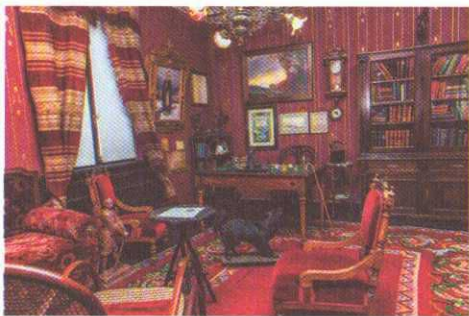
Къщата на Иван Вазов в София, 1921 г.
НЛМ – Инв. № 913

Трапезарията

Спалнята на Иван Вазов

Кабинетът на писателя

Стаята на баба Съба

Официалната приемна

**КЪЩА МУЗЕЙ
„ИВАН ВАЗОВ“**

София, ул. „Иван Вазов“ № 10

Приемно време:
понеделник – събота
10:00 – 17:00 часа
тел. 0876 056 631

Използваните архивни материали (ръкописи, снимки, рисунки и др.) са от фонда на къща музей „Иван Вазов“ към Националния литературен музей.

Стихотворенията и разказът „Из кривините“ на Иван Вазов са публикувани по изданието: В а з о в, Иван. „Събрани съчинения в двадесет и два тома“. Под редакцията на Петър Динеков, Пантелей Зарев, Георги Цанев и Милена Цанева. Изд. Български писател. София, 1974-1979.

Факсимилетата са на книги, сборници, списания и други от личната библиотека на Иван Вазов и от богатата колекция на музея, допълвана през годините от дарения и нови издания.